

: પ્રકાશક :

અરદેશ્વર દુરામજી ખજરદાર
૭૮૮, પારસી કોલોની, દાદર,
મુંબઈ-૧૪

ષ. સ. ૧૯૪૭
સંવત ૨૦૦૪

સર્વ હક્ક કર્તાને સ્વાધીન
રખિયું

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

આવૃત્તિ મેથી
પ્રત ૧૦૦૦

: મુદ્રક :

મદવજી પિતાંબર ઠક્કર,
કૃષા પ્રિન્ટરી લી.,
દેવકરજી મેનશન, પ્રિન્સેસ
સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨.

અર્પણ

હરિગીત .

જે હૃદય પ્રતિ નસનસ બધી ધસતી દિસે આ દેહની,
જે સિન્ધુ પ્રતિ સરિતા બધી રહે દોડતી અમ રનેહની,
તે નસ અને સરિતા બહો એક જ પ્રવાહે સહુ મળે,
હો માત સ્મારત ! તુજ વિષે તે પુણ્યભાવે જઈ બળે !

મુજ માન ગાયાં સર્વ તે આ એક ગાને જો સમે,
જ્યમ લક્ષ તારકતેજ તે રવિતેજમાં જઈ આથમે.
ગાયાં ન ગાર્યાં ગાન તે પશુ સર્વ તારાં છે તદા,
હો માત સ્મારત ! તુજ ચરણે સ્પર્શ તે ખીચે સદા !

મુજ મિષ્ટ મોલાં સ્વપ્ન તે ક્યમ અખળ વાણીમાં બહુ,
તુજ લાખઝરણી કીર્તિ તે ક્યમ એક જીમે હૃદયરુ ?
મુજ ગાનજીવન તેમ જીવનગાન તુજ ચરણે ધરું :
અર્પણ બધું તુજને જ તો અર્પણ અવરને શું કરું ?

ચોથી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકની ત્રીજી આવૃત્તિ ઇ. સ. ૧૯૪૧ માં પ્રગટ થયા પછી તેની પ્રતો દોઢ-એ વર્ષમાં વેચાઈ ગઈ હતી. ત્યાર પછી તો બુદ્ધને લીધે કાગળ પર ને પુસ્તકપ્રકાશન પર ‘કંટ્રોલ’ આવ્યાથી પ્રયત્ન કર્યા છતાં સરકાર તરફથી નવી આવૃત્તિ કાઢવાની રજા મળી શકી નહીં. આખરે એક વર્ષ પર એ રજા મહામહેનતે મેળવી તો મહીનાઓ સુધી કાગળ મળી શક્યા નહીં, અને ચાર માસ પર કાગળ મળ્યા, તો છાપખાનાએ બીજાં કામોને અંગે આ કામ ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં હાથમાં લીધું અને જનતા ત્વરાએ તે ‘પૂરું’ કર્યું. ચાર વર્ષથી આ પુસ્તકની માગણી ઘણી હોવા છતાં અનિવાર્ય સંજોગોને લીધે તે છેક હમણાં પ્રગટ થઈ શકે છે તેથી હું વાંચકવર્ગની ક્ષમા ચાહું છું.

છેલ્લે ૩૨-૩૩ વર્ષ પર આ પુસ્તકમાંનાં કાબો પ્રગટ થયા ત્યારથી તે ગુજરાતમાં તેમજ ગુજરાત બહાર ઘણાં લોકપ્રિય થઈ પડ્યાં છે. આજે મારી હૈયાતીમાં આ પુસ્તકમાં વાંછેલી આબદી આપણા પ્રિય દેશ હિંદને મળી છે, તેથી હું આનંદ અનુભવું છું. આ મોંઘી આબદીને હવે ટકાવી રાખવા અને આપણા દેશની કીર્તિ જગતમાં ફેલાવવા મારાં દેશબંધુઓ પ્રયત્નકર્તા થઈ ધર્મપરાયણ રહી કર્તવ્યનિષ્ઠ બને એજ મારી અભિલાષા છે. અસ્તુ ?

મુંબઈ: દાદર: તા. ૧૧-૧૦-૧૯૪૭

રેડિયા બારસ

અરદેશર ફરામજી ખખરદાર

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ એ વર્ષ પર નીકળી હતી, તેને ગુજરાતે પાછો ઠીક આદર આપ્યો હતો. ઉપરાંત મુંબઈ યુનિવર્સિટીએ આ “ભારતનો ટંકાર” ઇ. સ. ૧૯૪૧-૪૨ ના તેના “ફર્સ્ટ ઇયર્સ કોર્સ” માટે પાઠ્યપુસ્તક તરીકે નિર્માણ કર્યું છે, એટલે આ નવી ત્રીજી આવૃત્તિ કાઢવાની અમલ ઉત્પન્ન થઈ છે. આ આવૃત્તિ માટેનો પસ, એ કારણને લીધે, મુંબઈ યુનિવર્સિટીને જ ધટે છે.

યુદ્ધ દેશભક્તિના ગીતોનો ને કાવ્યોનો આવો પ્રગટ સ્વીકાર કરીને આપણી એ પરિષ્ઠ વિદ્યાપીઠે યુગરાતને આભારી છીએ, એટલું જ નહીં, પણ ખરી કેળવણી માટેની પોતાની વિશાળ દૃષ્ટિ તથા ઉદારભાવનું તેણે નિખાલસ પ્રમાણ આપ્યું છે. વિદ્યાપીઠમાં કેળવણી લેતી પ્રત્યેક વ્યક્તિને સમાજનું ને દેશનું ઉપયોગી અંગ કરવા માટે તેના હૃદયમાં સ્વદેશસેવાની જંખના જગાડવી જોઈએ. સમાજ કહો, સ્વદેશ કહો, કે જગત કહો, પણ એની ઉત્તરોત્તર સેવા કરવાનો સમષ્ટિમાં રહેલ પ્રત્યેક વ્યક્તિનો ધર્મ છે, અને એ ધર્મનો નાદ એ વ્યક્તિમાં જગાડવા માટે તેની કેળવણીમાં દેશભક્તિનું સ્થાન હોવું જ જોઈએ. અંગ્રેજ અને દુનિયાની બીજી બાપાઓનાં પાઠ્યપુસ્તકોમાં દેશભક્તિના સાહિત્યને હંમેશાં સ્થાન મળેલું આપણે જોઈએ છીએ.

સને ૧૯૩૯ માં આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ છપાયા પછી થોડા જ માસમાં ધુરોપમાં બીજું મહાયુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું, તે હજી ચાલુ છે, અને એ હવે ઇ. સ. ૧૯૪૪-૪૮ ના મહાયુદ્ધ કરતાં પણ વધારે વિસ્તાર પામતું બંધને ચારે ખંડમાં પ્રસરી જશે એવું સ્પષ્ટ દેખાય છે. ભારતના વીરપુત્રો પણ મૂળથી આ યુદ્ધમાં પડેલા છે, અને તેમનાં અનેક પરાક્રમોની ને વીરતાની કથા આપણે રોજ સાંભળીએ છીએ. ભારતનું આ વીર્યદર્શન અકારત તો નહીં જ જાય, એવી મને શ્રદ્ધા છે. ભારતના વીર પુત્રો “ભારતનો ટંકાર” કરીને સ્વદેશનું રક્ષણ કરે, સ્વદેશની સ્વતંત્રતા પોતાની બહાદુરીથી રજે, અને જગતભરમાં ભારતનું તથા પોતાનું માયું જીવું રાખે, એવી ભારતના કવિની આશા, ઉત્ક્રાંક્ષિ અને પ્રાર્થના શુ અચૂપૂરી રહેશે ?—નહીં જ; ભારતના પુત્રો ખરા મર્દ બનશે તો નહીં જ ।

૭૮૮, પારસી કાલોની
દાદર, મુંબઈ
તા. ૧૧ મી એ ૧૯૪૧
વૈરાગ્ય સુદ પૂર્ણિમા, સં. ૧૯૯૭

} અરંદેશર ફરામશ અખરદાર

પ્રસ્તાવના

(બીજી આવૃત્તિની)

લગભગ વીસ વર્ષ પર પ્રગટ થયેલા આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાનો ધણી સમયથી વિચાર હતો, કારણ કે છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ ખલાસ થઈ ગઈ હતી. પણ કેટલાંક અનિવાર્ય કારણોથી એ કામ લંબાયા કરતું હતું. હવે કવિશ્રી ખખરદારે પેતાનો નિવાસ મદ્રાસથી બદલીને મુંબઈમાં ક્યો છે, અને તેથી, આ પ્રકાશનના કામમાં પણ કેટલીક સરળતા થઈ શકી છે.

દેશપ્રેમની ભાવના, પ્રજામાં હવે કેટલાંક વિતરેટ પ્રમાણમાં જગૃત થયેલી છે તે કહેવાની જરૂર નથી. એવે વખતે દેશપ્રેમની ભાવનાથી ભરેલાં 'ભારતનો ટંકાર' નાં કાવ્યો-ગીતો આપણી પ્રજાને સતત પ્રેરણા આપતાં રહેશે એવી આશા રાખવી અસ્થાને નથી.

એક બાબતનો ખુલાસો કરવાનું મને આવશ્યક લાગે છે. આ કાવ્યો પ્રથમ ભારે ઇ. સ. ૧૯૧૪-૧૫ માં લખાયાં અને છપાયાં ત્યારે અસારના એવી રાજકારણીય જગૃતિ આવેલી ન હતી, અને મદ્રાસમાં ગાંધીજીની અહિંસક અસહકાર, સવિનય કાનૂનભંગ અને સત્યાગ્રહની ચળવળ પણ શરૂ થયેલી ન હતી, છતાં આ કાવ્યોમાં નિર્ભેળ દેશપ્રેમની ભાવના સાથે સાથે અને અહિંસાના ગાંધીજીના સિદ્ધાંતોનો ધણો જ સુંદર મેળ થયેલો જણાશે. વળી ભારે આ કાવ્યો લખાયાં ત્યારે ગુજરાતી સાહિત્યમાં દેશપ્રેમની ભાવનાથી નીતરતાં કાવ્યો ઘણા જુજ પ્રમાણમાં લખાયાં હતાં અને તેથી 'ભારતનો ટંકાર' ના પ્રકાશને નવી જ દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી હતી. અત્યારે પણ, એમાંની ભાવના આપણી જનતાને પ્રેરક સંદેશો આપતી રહેશે એમાં શંકા નથી.

કવિશ્રીનાં અનેક પુસ્તકોને ગુજરાતના રસિક વાચકવર્ગે અપનાવ્યાં છે તેમ આને પણ અપનાવશે એવી આશા રાખું છું.

૪૩, કલ્યાણ બિરડીંગ નં. ૧,
કાંદવાડી, મુંબઈ, ૪
ચૈત્રી પૂર્ણિમા, ૧૯૯૫

યજ્ઞેશ હં. શુક્લ

પ્રસ્તાવના

(પહેલી આવૃત્તિની)

અમ હૃદય શૌર્ય—અંગાર નથી હોવાયો,
સમયે દાવાનળ સમે ઉલટશે ચાલો !
માતાની ધમની હેડ અમે ધૂમીશું,
જયજય જયજય જયકાર રણે મજબીશું !
એ આશ અમારી જયગીતે ને જયડંકાએ જડી જડી,
જયડંકાએ જડી જડી !
ભારતભૂમિના ચરપુત્ર તે સદા ન રહીશું રડી રડી !”—

(“ પ્રકાશિકા ”માંના ‘ભારતભૂમિનું જયગીત’ એ કાવ્યમાંથી ; પૃષ્ઠ ૭૦)

લગભગ અગ્યાર વર્ષ ઉપર છપાયેલા કાવ્યમાંની આ ભવિષ્યવાણી ખરી પડવાનો સમય એટલો જલદી આવશે, એમ કાંઈ પણ ધારતું નહોતું; પણ ભારતના વીરપુત્રો ધ્રિઠનની ધમ્મ હેડે ભરદુનિયાના મહાપુરુષમાં ધૂમ્મા છે અને ચતુનો. પરાજય કરીને જયગીત વગાડતા ભારતને દારે ખાજા ફર્યા છે, તે જોઈને ક્રિયા ભારતવાસીનું હૃદય આનંદ અને ગર્વથી પ્રયુક્તિત નહીં થશે ? શૌર્યનાં ખીજ તો મનુષ્યમાત્રમાં હોય છે, પણ સમયાનુકૂળ વાણ વાર્તા જ જેમ વૃક્ષ પર અંકુરો ફૂટીને ફૂલ અને ફળ તે પ્રાપ્ત કરે છે, તેમ પ્રસંગ આવતાં ભારતના પ્રમજનનું શૌર્ય પણ ધૂણી ઊઠ્યું છે અને યોગ્ય તક અને ઉત્તેજન મળે તો ભારતનું શૌર્ય પણ જમતના ખીજ પ્રમજનના કરતાં કંઈ ખીડ્યું જાય તેવું નથી, એ વાત પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ થઈ છે જગ્યા ત્યાંથી પ્રમાત, તેમ ભારતનો આત્મા જાગ્યો છે, અને એ જાગતાં જ પ્રમાત ઊઠ્યું છે તેનો પ્રકાશ હવે પળપળ વધતો જ જશે, એવી પ્રત્યેક ભારતવાસીની દૃઢ શ્રદ્ધા છે.

ધર્મભક્તિ અને દેશભક્તિ એ માનવજાતિના ઇતિહાસના મુખ્ય અંશો છે, અને એ ઇતિહાસમાં નોંધાયેલાં અનેક પરિવર્તનોનું મૂળ પણ એ જ બે અંશોમાંથી જડી આવે છે. જો કે તમામ જગત એક જ પ્રભુનું કુટુંબ છે, છતાં દેશકાળાનુસાર જુદી જુદી પ્રજાઓ બંધાતાં તે તે પ્રજાઓનાં વિશિષ્ટ લક્ષણોથી પ્રત્યેકનું વ્યક્તિત્વ ગણાય છે; અને જેમ પ્રત્યેક જીવ પોતાના જીવનના રક્ષણ માટે સતત મથન કરે છે તેમ પ્રત્યેક પ્રજા પણ પોતાનું સમુદાયજીવન ટકાવવા અને તેને સમર્થ કરવા મથે છે. આ મથન પણ પ્રજાના પ્રેમઝરણમાં વહેવા માટે આવશ્યક છે, કારણ કે જેમ વ્યક્તિનો આત્મા ઉચ્ચગતિ પ્રાપ્ત કરવા ધર્મબંધને પરમાર્થ શોધે છે તેમ સમષ્ટિનો આત્મા પણ જીવે ચઢવા એ જ સમગ્ર વ્યક્તિઓના સ્વાર્થત્યાગની માગણી કરે છે, અને એવી રીતે પ્રજાના સતત ધર્મનું રક્ષણ કરીને તે જગતને ઉપકારક બને છે. ધર્મભક્તિ વિના દેશભક્તિ કાંઈ કામ આવતી નથી અને હિંદી તે હાનિકારક થાય છે, તેનું પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાંત હાલના મહાયુદ્ધમાં અખર દેશભક્તિ અને તમામ મુદ્દસામગ્રી છતાં અતિ જર્મનીનો જો પરાજય થયો છે, તેમાં જડી આવે છે.

સદ્માયે ભારતપ્રજાના ઇતિહાસમાં ધર્મભક્તિ પ્રથમથી જ આદિ-રથાન લે છે, અને એ ધર્મભક્તિથી જ એ પ્રજાનું જીવન કાળના અનેક મારા છતાં હજી ટકી રહેવા પામ્યું છે. તડકાછાંચા તો જગતના જીવનાકાશમાં વણા જ ગય છે, અને પ્રકાશ અને અંધાર, જીવન અને મૃત્યુ, ભગૃતિ અને સુપુષ્ટિ, એ ક્રંદો પણ એ જ આકાશમાં રમે છે. ભારતે અનેક તડકાછાંચા જોયા છે, અને પોતાની અંધારપળમાં પણ તે શુદ્ધ ધર્મને નહીં તો તેની સખગ છાયાને પણ વળગી રહીને તે પોતાનો શ્વાસ ટકાવી રાખી શક્યું છે. પ્રજાકૃપાએ એ અંધારપળ પણ હવે પૂરી થઈ છે અને પ્રકાશનાં આર્ષાં પગલાં બધે પાછાં પડવા માંડ્યાં છે, સાં એ છાયાને બદલે પાછી તીવ્ર ધર્મભક્તિ બધે સ્ફુરવા માંડી.

છે, અને એ ધર્મભક્તિની સાથે દેશભક્તિ પણ પુનઃ જાગવા લાગી છે. વીજળીના ચમકારાની પાછળ ગગડાટનો કડાકો યાચ છે, તેમ હાલના મહાયુદ્ધમાં ધર્મોજ્યની પાછળ દેશભક્તિની ગળંગ દુનિયાની તમામ પ્રજાઓમાં જાગી ઊઠી છે, તો ભારતની ધર્મભક્તિવાળી પ્રજાના હૃદયમાં પણ એ જ દેશભક્તિનો કડાકો યાચ તો તેમાં નવાઈ નથી.

આ પુરતકમાંનાં કાબ્યોની પ્રેરણાનું મૂળ પણ એ જ વિચારોમાં રહેલું છે. ભારત અને ખ્રિસ્તિયાનો સંબંધ પણ કંઈ કંઈ રાજસી અને તામસી વૃત્તિઓના ઉકળાટ છતાં સાર્વત્રિક ધર્મવિચારોને લીધે જ ધૃત્વરેખાએ બંધાયો હતો અને હજી તેથી જ તે ટકી રહ્યો છે. ભારતની જાંડી સુષુપ્તિ ખ્રિસ્તિયાના દેશભક્તિ, સ્વાર્થત્યાગ, સ્વાતંત્ર્યસેવન અને સત્યન્યાય એ સમર્થ ગુણોના સંસર્ગ અને દર્શનથી જાડી ગઈ છે, અને એ જ ગુણોનો પ્રકાશ પાછો વધારવા તે ઉત્સુક બન્યું છે. હાલના મહાયુદ્ધના પરિણામે આખી દુનિયામાં ચગવળ ઊભી થઈ છે, અને સત્ય તથા ન્યાયનાં અચળ સૂત્રો આગળ ધરીને નાની મોટી પ્રજાઓ પોતાના પ્રભુત્વના હક્કની માગણી કરે છે અને તે માગણી મહારાજ્યોએ સ્વીકારી પણ છે. એ મહાયુદ્ધમાં ભારત પોતાના અગ્ર ધર્મથી પોતાના સમ્રાટ પતિને પડખે રહીને અનેક વીરપુત્રોનો અને અદ્ભુત ધનનો ભોગ આપીને કૃતાર્થ થયું છે. એ મહાયુદ્ધમાં સામેલ થઈને ધર્મનું તથા પોતાનું રક્ષણ કરવા ખ્રિસ્તિયાએ ભારતને આવાહન દીધું અને ભારતે તે આનંદથી સ્વીકાર્યું; અને ભારતનો એ મહાપ્રયત્ન એ યુદ્ધનો અંત જમદી લાવવામાં કેટલો સહાયજીત થયો એ સર્વ વાત હવે જગપ્રસિદ્ધ છે.

આ અંશમાંનાં કાબ્યોનો ઉદ્ભવ એ જ આવાહનકાળે થયો હતો. જગતના આ પરિવર્તનકાળે દેશદેશના કવિઓનાં હૃદય ધ્રુવણી ઊઠ્યાં છે, તો ભારતના કવિઓનાં દિલ પણ ડોલાયમાન થાય તે સ્વાભાવિક જ છે. હત્તમાએ ભારતમાં હમણાં સુધી 'દેશભક્તિ' એ 'રાજદ્રોહ'નો જ

પર્યાય છે એવી સમજ કેટલાક અમલદારવર્ગમાં હતી, અને તેથી પ્રજાના આત્માને ધણી રીતે કચરાવું અને મુંઝાવું પડતું હતું. પણ બ્રિટિશ મહાજને ભારતની પ્રજાનું વ્યક્તિત્વ હવે માન્ય રાખ્યું છે અને તેને પોતાની આંતર-વ્યવસ્થાના હક્ક સંપૂર્ણપણે મેળવવાને માર્ગે ચઢાવ્યું છે, તો આશા છે કે હિપલી ગેરસમજ હવે વધુવાર ટકવા પામશે નહીં. ધર્મમુક્ત દેશભક્તિના પોષણથી જ ભારતની સાથે ઉન્નતિ સત્વર થવા પામશે, અને ભારતની ઉન્નતિમાં જ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની મહત્તા અને સલામતી છે. ભારત અને બ્રિટાનિયાને જગતમાં હવે સાથે સાથે ઊભવું છે, અને એ સંબંધ ટકાવવા અને વધારવા પરસ્પર પ્રેમ, વિશ્વાસ અને સહનશીલતા રાખવાં જોઈએ. સંબંધીને સાથે રાખવામાં, તેને સ્વચ્છતિથી ચાલવા દેવામાં અને સામાન્ય કાય વેળાએ તે આંતરબળથી એકસરખો ખડો થઈ શકે તેમ કરવામાં જે લાભ અને નિર્ભયતા છે, તે નેને નિર્જાળ અને પરતંત્ર કરીને મને-કમને પાછળ ધસડવામાં નથી. સ્વાશ્રય એ ઉન્નતિનું મૂળ છે; અને મોટાની મહત્તા નાનાનું નાનપણ જાળવી રાખવામાં નહીં પણ તેને સ્વાશ્રયી કરીને મહત્તાને માર્ગે ચઢાવવામાં છે.

જીવન એ સગત ધુલ છે, તો એ જીવનને ટકાવવા અને જયવંત કરવા શૂરાતનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. કળાના નવે રસમાં એથી જ વીર-રસનું પ્રાધાન્ય મનાયું છે. મનુષ્યહૃદયના ઉજ્જવલ ભાવ-સ્વાર્થલાગ અને સ્વભોગ-એ રસમાં પૂરા ખીલી નીકળે છે, અને એ જ ગુણો ધર્મભક્તિ અને દેશભક્તિના અમળ રચંબો છે. ગુર્જરસાહિત્યને મંદિરે દેશભક્તિનાં પુણ્યે ગતકાળમાં સારી પેઠે ચઢ્યાં છે, અને તેમાં વીરબંધુ કવિ નમંદનેા હિપહાર સમજ અને પ્રધાન છે. એમની પછી ડૉ હુરિલાલ ધ્રુવે એ જ મંદિરની ધંટા જીજ્ઞાના વીરનાદે વગાડી છે. એ મંદિરના સર્વ પૂજા-ઓને ભારતનાં ગાન કરુણુરસમાં જ પ્રથમ કરવાં પડ્યાં છે, પણ કરુણુરસમાંથી આત્મમાન યતાં વીરરસ રવાબાવિકપણે જન્મે છે. આ પ્રસ્તકમાંનાં કાવ્યોનો પ્રવાહ પણ એવી જ રીતે વહો છે. જેવાં તેવાં

પણ અંતરની સત્ય અને સખગ ભિન્નિથી ચૂંટાયેલા આ કાવ્યપુષ્પોને।
 ઉપહાર હું ગુર્જરસાહિત્યદેવીને ચરણે ધરું છું, અને એ ધરવામાં જ
 એ આનંદ અને સંતોષ મને પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં જ હું મારું અહો-
 ભાગ્ય સમજું છું. ગુર્જરજંધુઓને તેમના નવજીવનમાં આ કાવ્યો
 કાંઈ પણ પ્રેરણારૂપ થશે તો તેમાં જ એ કાવ્યોને। હેતુ સફળ થયેલો
 ગણાશે. એક લેખક એવી વધુ શી આશા રાખી શકે ?

હાઈકોર્ટની સામે,
 મદ્રાસ, ૫-૧-૧૯૧૯

}

અરદેશર ફરામજી ખખરદાર

અનુક્રમણિકા

૫૪

અર્પણકાવ્ય	૫
પ્રસ્તાવના (ચોથી આવૃત્તિની)	૭
પ્રસ્તાવના (ત્રીજી આવૃત્તિની)	૭
પ્રસ્તાવના (બીજી આવૃત્તિની)	૯
પ્રસ્તાવના (પહેલી આવૃત્તિની)	૧૦-૧૪

૨૧મું—

૨૧મું	૩
--------------	---

અનંત—

સ્થિતિદર્પણ	૧૭
વિનિષાલ	૨૦
નેણુમાં નીર ભરે છે	૨૧
અરત	૨૨
રત્નહરણ	૨૪
પ્રયત્ન	૨૬
હિંદુના મંત્ર	૨૭

ગુરુન—

ભારતની પૂજા	૩૧
ભારતમાતાને શુભલો મા !	૩૫
અનન્ય ભારત	૩૬
ભારતમૈયાની હોરી	૩૯
પ્રકાશનાં પગલાં	૪૦
ભારતનો વિજયદિવસ	૪૪
સ્વાર્પણ	૪૬

મનન—

ભારતમાતા અને તેના કવિઓ	...	...	...	૫૧
ભારતી વીરતું ક્યમીત	...	...	...	૫૨
ભારતતું નગારું	...	...	...	૫૪
શંખનાદ	...	...	...	૫૬
હોળીના ભાડા	...	...	...	૫૮
વીરતું સ્વરૂપસોધન	...	...	...	૫૯
શરવીરનાં રણચત્ર	...	...	...	૬૦
રણે વિદાય	...	...	...	૬૨
રણુરસના રાસા	...	...	...	૬૩
નવજીવનનાં આવાહન	...	...	...	૬૬
સૌદામીનાં રમરણુ	...	...	...	૬૮
હે ભારતના લગ્નવેશ	....	...	...	૭૨

શુદ્ધિપત્ર

પાતું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૭૦	૧૪	૫૩૨૦	૫૩૨૦

હેવટતું છપાતાં કાઈ બીજાં પડી ગયાં હોય તો વાંચકે કૃપા કરીને તે સુધારી લેવું.

ભારતનો ટંકાર

૧

સ્વપ્ન

સ્વપ્ન

પ્રતિધ્વનિકા છંદઃ*

(૧)

આજ બધે અધાર વહી આ પથરાયો,
ઊર છાયો ;
તારા પશુ સહુ જૂમાતા કંઈ પલકારી
નશ સારી ;
આત્મ રહ્યો એકલ મુજ જીંડું તમ માપી,
નભ વ્યાપી.

(૨)

સરતા જીંડા પર્વતમાંથી ધ્વનિ આવે,
અમકાવે ;
ભરતા લાખો ક્રાંતરમાં તે સુસવાટા
ધુધવાટા ;
ને અહીં પવન ભગી આથડતો મુજને તો
કંઈ કહેતો.

---

*આ છંદ નવો રચ્યો છે. ૧-૩-૫ પંક્તિમાં ૨૨ માત્રા અને ૨-૪-૬ માં ૬ માત્રા છે. ૧-૫-૮-૧૩-૧૭ અને ૨૧ માત્રાએ તાલ છે. ૧૬ મી માત્રાએ યતિ છે. ૧૭-૧૮ માત્રા લઘુ જ જોઈએ તથા દરેક પંક્તિનો છેલ્લો અક્ષર ગુરુ જ જોઈએ. ૨-૪-૬ પંક્તિઓમાં પશુ ૧-૫ માત્રાએ તાલ છે. પ્રથમની બે માત્રા લઘુ જોઈએ તથા છેલ્લો અક્ષર ગુરુ જોઈએ.

(૩)

આવી રજનીમાં ન મુણ્યા મેં ધ્વનિ એવા,
 લય દેવા,
 હોય હજારો પગલાંના નયમ ધબકારા
 કંઈ ન્યારા
 હરથકી ધીમે અહીં વધતા ધમધમતા,
 મન દમતા.

(૪)

આકાશે કંઈ શાંતિ રહી છે લહરાઈ,
 તમ છાઈ;
 ભેડ ઘડી ભરે ને વાશે રસલહાણું,
 હઈ વહાણું,
 ને રહેશે ઉડુ સાળુ ઉભાનો મુખ એાદી,
 નભ પેાદી.

(૫)

પણ મુજ દષ્ટિ સમીપે નવલું કંઈ ભમે
 ઇંદ્ર ઠામે;
 ભૂત સમા અણુગણુ જનકેરા પડછાયા
 મનકાયા
 મારી પવન સહિત આવે બહુ તરવરતા,
 સ્થળ ભરતા.

(૬)

એ પડછાયા રજની વીત્યે નહિ રહેશે
 દિનદેશે,
 ને એ ભૂતજનોની પ્રતિમા ઝલકારે
 નહિ ત્યારે :
 માત્ર કહી નિરશું ના નિરશું સમજ્યામાં,
 જમણ્યામાં.

(૭)

ને મુજ આત્મ રહ્યો ઝળકી આ સહુ જોઈ,
 શમ જોઈ ;
 ને તારા પશુ જુમાતા આ ધબકારે
 પલકારે ;
 ને આ પવન કુતુક એ જોવા લટકતો
 અટકતો.

(૮)

જણે આત્મ બધાનાં જાગી કંઈ પૂછે :
 “અહીં શું છે ?
 “ભૂતજનો ! છે કેણુ ? પધાર્યાં સહુ ક્યાંથી,
 નિશસાથી !
 ક્યાં ચાલ્યા ગંભીરપદે આ, કંઈ જોલો,
 ઉર જોલો !” —

(૯)

રણગીત છંદ*

“અમે ભારતના ગત વીરો,
 ગત ભારતજયના ભૂત;
 રણુરણ ધૂમતા રહિયે ધૂમતા,
 વનવનવાસી અબધૂત;
 શિખરે શિખરે, કુંડરે કુંડરે,
 અમ શુદ્ધ પડી છે રાખ,
 લડતાં પૂર
 પડતાં પૂર,
 બ્યારે શીશ ઉડાબ્યાં લાખ,
 બ્યારે નીકે વહી અમ રક્તતણી,
 ને શીશ ઉડાબ્યાં લાખ !

(૧૦)

“અમે તો ભારતના વીરો :
 અમે લડ્યા હજારો જંગ ;
 અરિભય હરતા, જયજય કરતા,
 બહુ રણમાં રાખ્યો રંગ ;

* આ છંદ નવો રચ્યો છે. ઊછળતા વીરરસના જમાવ માટે એ
 કેટલો અનુકૂળ લાગે છે, તે તો એનો પ્રસારણધે વહેતો પ્રવાહ
 આપેઆપ દર્શાવે છે.

તનતન તણખા, લોચન લડકા,

હૈયે મરદાની હામ :

ધૂમતા ઘોર

ઠેરેઠેર,

લઈને જીભે ભારતનામ,

હાથે ધ્વજ પતાકા જીડતી ત્યાં,

ને જીભે ભારતનામ !

(૧૧)

“અમે ભારતના લડવૈયા,

અમે સુલટ સિપાહી થર ;

રણધોંધાટે જ્યાં નભ ફેટે,

ત્યાં ઝૂઝ્યા રસભરૂર ;

સાગર ખેડ્યા, પર્વત ફેડ્યા,

અમે જીત્યા દાનવ દેવ :

કૂદી બોમ,

ઠસતા જોમ,

ખાડ્યાં નભછપરનાં નેવ,

ખાડ્યાં કિલ્લા કોટ અનેક કહીંક,

ને નભછપરનાં નેવ.

(૧૨)

“અમે મૂઝા ભારત કાળે,

અમે દીધા મોંઘા પ્રાણ ;

ભારત 'કાળે' મરવું છાજે,
 .. એ ગણી અમારી લહાણ !
 તનદગ પડિયા અમ, ત્યાં ચઢિયા
 બાંધવ' બીજા અમ વીર,
 દધને પાગ,
 સાધ્યો લાગ,
 . ક્રીધાં કેસરિયાં સહુ ચીર,
 રણમાં કેસરિયાશું તન બૂઝ્યાં,
 ને કેસરિયાં સહુ ચીર.

(૧૩)

“ના હાક પડી કેા રણમાં,
 ના બબડી કેા તરવાર,
 બન્દુક ફેરસી ન બંની તરસી,
 ના યુદ્ધતણેા ટંકાર;
 ધમધમ કરતાં, રણ પદ ધરતાં,
 ન ધસ્યાં દળ કેા ધનભેર,—
 પંચ અહીં રહેજ
 એ સહુએ જ
 અમને સૂતા જગાવ્યા ફેર !
 મિટી ફરી અમારી ધુણવી અહીં,
 ને સૂતા જગાવ્યા ફેર !

(૧૪)

“ધોરાધું પશ્ચિમ ઘનથી,
 કોયાં ધરણી આકાશ ;
 સહુ ધર્મ દેખ્યા, દૈત્યો જિજ્ઞાસા,
 કરતા જગસત્યવિનાશ :
 મધડે ધબડે ખખડે
 ભારતમાતાનાં દ્વાર,
 જિઠે ફર
 પાસે ફર,
 આપે ભયના કંઈ ભણુકાર,
 આવે યોગ્ય યોર અવાજ ધણુ,
 ને ભયના કંઈ ભણુકાર.

(૧૫)

“અમે ભારતના મૃત વીરો :
 મૃત તોપણ ભારતપુત્ર !
 અહીં યોર સુણી જિલ્લા ધધણી,
 અમે ફરી દમયું અમ ચત્ર :
 ભંધન તોડ્યાં, જગપટ ફોડ્યાં,
 દેવા માતાને હાથ,
 રક્ષણ કાજ
 અમરે આજ
 ચરા મૃત પુત્રે સહુ સાથ,

ભારતના જીવંતે સુતો જૂએ,
ને મૃત પુત્રો પણ સાથે !—

(૧૬)

દિવ્ય જંદ

આવો, વીરો અમર યુરો,
આવો, બાંધવ અમર ધીર !
તમ લીમ પખાજ બલવો,
ટાલાવો તારકશીર
યુરો પુરો સહુ આવો,
જિજ્ઞેષે ન્યાં દૈત્યસમાજ :
ભારતમાતાને માટે
નહિ થતા રહે કો આજ !

(૧૭)

આવો વહાલા મૃત વીરો !
છે અમર તમારા પ્રાણ ;
ભારતદૃષ્ટે ઉજ્જવલ તમ
છે યગયજ્ઞમાંદ્ય નિધાન.
તમ રુધિર વણાં છે ત્રિવેણી
ભારતજીવન દિનરાત :
હા, વીર તમે મૃત્યા કે
અહીં જીવે ભારતમાતા !

(૧૮)

આકાશ બધાં ઘો વીંધી,
 આ ફેાડી ઘો પાતાળ,
 ખોખો પૃથ્વીનાં પોથાં,
 ભાખો ખોલી ઉર કાળ :
 ભારત જેવી પ્રિય માતા
 છે જગમાં બીજી કોઈ ?
 તમ જન્મ થયેા અહીં ધન્ય જ !
 શું દઇશું અમ તક ખોઈ ?

(૧૯)

નહિ, નહિ !—આ ઊઠ્યા આજે,
 અમ કમ્મર કસિયે તંગ ;
 અમ નસમાં ભારત વહે છે,
 અમ રુધિરે ભારતરંગ !
 ભારત, ભારત ને ભારત
 બિછળે અમ આસોઆવાસ :
 વીરા ! ભારતપ્રેમીને
 બતલાવેા મરણવિલાસ !

(૨૦)

આવેા પાછા, અમ વીરા !
 અહીં ઊભા રહો અમ સાથ !

પડઘમ તમ ઘમઘમ કડકે,
ફરકે ભારતધ્વજ હાથ.

તમ સત્ય અને તમ દૃઢતા,
તમ શૌર્ય અને તમ પ્રેમ :

વીરા ! અમને શીખાડો,
તમે ધન્ય જ મૃત્યુ કેમ !—

(૨૧)

પ્રતિજ્ઞાનિકા ૭૬

ધીમે ધીમે રજની વહેતી અહીં ચાલી
થઈ ખાલી ;

ધીમે ધીમે ચૂતા મારી પલકારા
સદુ તારા ;

મે કહીં પવન જઈ આરામ્યો ખૂબ યાદી
નિશ આખી.

(૨૨)

ધીમે ધીમે સદુ ધનકારા રણ રેલી,
અહીં ખેલી,

ફર જઈ અંધાર સમાતા કંઈ લાગે,
દિન ભાગે ;

પણ તેના બલકારા વાગે મુજ કાને
અભિમાને.

(૨૩)

ધીમે ધીમે આંખ ઉઘાની ઊઘડીને
 સુખ બીને
 રૂપેરી સુખન કરતી ત્યાં કુસુમોથી
 નભ મો'તી,
 ને તેની કીકીતાં હાસ્ય જ અહીં છાયાં
 મનઝાઘાં.

(૨૪)

જોતાં જોતાં સહુ અધારાં વિખરાયે,
 કહી જાયે :
 ને આત્માની જિંદ જાયે આ સહુ જીડી
 રસ જીડી,
 ને નવજીવનની લહરીઓ અહીં વાયે
 નવ આયે.

(૨૫)

સ્વપ્ન ગયું જીડી, ને ધબકે ઉર મારું ;
 ક્ષણ ધારું,
 જ્યારે જ્યોર્જિત ઊઘડશે ત્યારે નવ રહેશે
 તમ લેશે,
 ને ભારતમાતા બર જળશે પ્રભુતેને
 ધમ રહેને !

२

भनन

સ્થિતિદર્પણ

મણિ છંદ

જગદુઃખ અનેક વહ્યાં,
હસતાં મુખ કૈકે યયાં ;
પણ આ અમ ભારતમાતૃતા
નવ આંસુ હણ્ય ગયાં. ૧

પણ ભય, કહો, કહીંથી ?
મુખ યાય અહો કહીંથી ! —
દિનરાત રહે અમ માતૃ છતાં
ન પહ્યા ડગિયે અહીંથી ! ૨

કંઈ દેશ વધ્યા જગમાં,
કંઈ લોક વધ્યા વગમાં :
પણ ના અમને હિલતાં ખૂંચતી
જડ સાંકળ આ પગમાં ! ૩

જડ સાંકળ હેમતણી, —
મર મુંદર સોદા ઘણી :
પણ અમ હણે, શુભ કર્મ ખણે,
નરના બનવું રમણી ! ૪

સહુ શક્તિ કુપંચ વહી,
ગરદાઈ ન કાંઈ રહી ;
પરતંત્રપણે બહુ કાળ વસી
નવ અંતરસિદ્ધિ લહી. ૫

અમ શસ્ત્ર ના અસ્ત્ર ન કો,
નવ વસ્ત્ર રઘ્યાં તન કો,

અમ રણણ કાળ સદા મુણવો
પરશસ્ત્રવણો રણકો ! ૬

ધિક એ મુખ, નિર્ભયતા !
ધિક એ પરશાંતિમતા !

ધિક પ્રોઠ વયે પણ બાળ સમી
પરપાણવની મમતા ! ૭

શિર પહાડ અનેક પડે,
નભ ધોર બધે ગગડે ;

પણ રાવણખંધુ સમી સહજે
નવ આ અમ બોધ બિડે. ૮

બિડ્યે કયમ એ જલદી !—
ન બને ઉર જે દરદી :

મન ટેક વિવેક ન એક રહ્યો,
બિછળે તર્કી રક્ત કદી ! ૯

નવ દાય રથા અમ મું !
શિર ધા નગણ્યા ખમમું !

પણ કાયરમું જગડેશ ખમી
અમ હવન નિગંમમું ! ૧૦

પ્રિય જાંબુ સુખંત અહો !
 નિજ અંતર અંત શ્રદ્ધો !
 જગ આજ પ્રભાત બધે બજતું
 નિજ આંગણ શું ન ચડે ! ૧૧

ગમતું તિમિરે પડવું !
 ગમતું શિશુશું રડવું !—
 નહિ ! મહં બની પ્રિય માતૃપત્રી
 નવજીવન છે પડવું ! ૧૨

ન પ્રકાશ પ્રભાત વસે,
 ન પ્રકાશ જગે વિલસે :
 ઊધડે જવ આંખ જગદીશ્વરકી
 તવ સત્ય પ્રકાશ થયે ! ૧૩

તવ એક જ તે દાણમાં
 શમયે જગ લોચનમાં :
 જગને નિરખી નિજમાં પછ તે
 સુપ્રકાશ મદો તનમાં ! ૧૪

નયને નયને પ્રગટે,
 દૃષ્ટે દૃષ્ટે ઊલટે ;
 નવજ્યોતિ જ એ નવચેતનથી
 મૃત જીવનને લપટે. ૧૫

પ્રિય ! પુણ્ય, પરાધર્મ એ ;
 રસ, જીવન સાર્થક એ ;
 પ્રિય આંગણ ભારતમાતૃતણાં
 મરશે જગનાથ જ્યે ! ૧૬

વિનિપાત

રાગ-કાંસી જીલો-તાલ દાદરા*

કંઈ રંઝ જીલો જશભંગતણા આ, રાજ ઘટે ઉરજ્યોતિ ;
જેમ પગે કચડાય જ મોતી, જિંદગી રહે પત ખોતી.—કંઈ.

રજપુત તે શું ગરજપુત બનીને રંડાવશે રજપુતાઈ ?
ઠાકરના સહુ ચાકર થઈ શું ઠાલી કરે ઠકરાઈ ?

રે ભાઈ, એવી બડાઈ શું સોતી !—કંઈ. ૧

ખમ્મા ખમ્મા કરી પાછળ દોડે દમમાં જે દિનભર રહેતા ;
માન મૂકીને સર્વ થયા તે ધમ્માધમ્મીમાં વહેતા !

રે ભાઈ, રહી અમીરાઈ એ રાતી—કંઈ. ૨

દેહ ને દેશનું માન રહ્યું નહિ, ગાન રહ્યું પરઆશે ;
ભૂમિપતિ જે સત્ય હતા તે ભૂમિ રતિમાં રાજાશે !

રે ભાઈ, તમ સરસાઈ શું નહોતી ?—કંઈ. ૩

વીર પૂર્વજના પુત્ર ગણાશે આજ ફકીર હિયકારા !
આત્મ રહ્યો, જૂની કીર્તિ રહી, ભીડો, કાળ કરે હલકારા !

રે ભાઈ, ગઈ મરદાઈ લ્યો ગોતી !—કંઈ. ૪

* "મારા તનમાં મનમાં બયોં છે..." એ "લોભાગ્નુંદરી નાટકમાંના
માવનના લપમાં, ફેરફાર સાથે.

અસ્ત

રાગ કાશી-તાલ દાદરો

ધડધડ આંસુના ધીધે, રે બાપુ, રડજો જીવનભર હાવે !
રડજો જીવનભર હાવે, રે બાપુ, ગઈ તક પાછી શું આવે !—

દિવસ ગયા તમ ગર્વતણા ને સ્વપ્ન ચયાં સહુ પૂરાં ;
કીર્તિનાં કોટડાં લોંચ પજ્યાં સહુ, વધ્યાં બિરદ તમ શૂરાં ;
રે બાપુ, રડજો જીવનભર હાવે ! ૧

ફાકડનાં વીરે રજા પહાવ્યાં, ફાકડના લોગ ટીધા ;
આખર તો કણુ પેર દગાયા ને ઝેરના ખાલા ધીધા :
રે બાપુ, રડજો જીવનભર હાવે ! ૨

જાત બિરાત ખેરાત કરી લીધી આ ફરજિયાત ફકીરી ;
હાથે હાંફા ને બાળે ભજતી : સાધી સાધુતા ચરીરી !
રે બાપુ, રડજો જીવનભર હાવે ! ૩

વીર્ય ને ભેયનાં પૃષ્ઠ બિડાયાં, બિડાઈ બાગ્યની પોથી :
કેમ યશે ઉરચીરતી તમારી કર્મકથા કવિ કાથી !
રે બાપુ, રડજો જીવનભર હાવે ! ૪

બંધુતા ગદ્ય તહીં અંધતા આવી, જિંદગીભર અંધારું:
 નાથ ઉઘાડો રે આંખ તમારી, નહિ તો ક્યાં સુખનું સવારું !
 રે બાપુ, રડતો જીવનભર હાલે ! ૫

કીર્તિમરણનાં આવાં ગીતો તમ રોજ સુણી શું સહેલું ?
 મરઠ બની તમે ગાજશે ત્યારે કોઈ કહે નહિ એવું:
 “રે બાપુ, રડતો જીવનભર હાલે !” ૬

રત્નહરણ

લાગણી

કોણ દુષ્ટ આબો અહીં, વીરા ! કાળજ દીધું કોરી ?
 કોણ અમારું અણુમોલું તે રત્ન ગયો છે ચોરી ?
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !—

હસતું ઘર અમ રડતું કીધું, થન્ય બધું અહીં લાગે ;
 કોણ ફરી વસતું તે કરશે તે જ પનોતા પાગે ?
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !—કોણ ૧

મંત્ર તંત્ર કઈ કામ ન આબ્યાં, શસ્ત્રો પડ્યાં નકામાં ;
 છળબળકળથી કો પલકારે ગયો હરી એ રયામાં :
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !—કોણ ૨

વનવન ફંદ્યાં પણ ન મળે કહીં. પડ્યાં વદન સહુ હેઠાં ;
 મધુર સખી ! રે આપણ વચ્ચે આ શાં જળરાં છેટાં !
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !—કોણ ૩

કાળો કર દુર્ભાગ્યતણો ક્યાં છેક હજીય છુપાવે !
 ક્રિયા ચોઠવનમાં પ્રીતે રાક્ષસ મધ્ય ઝુરાવે !
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !—કોણ ૪

નરવાનરનાં જ્યથ મળે કયાં, કયાં હનુમાન અમારો ?

અંગદ સેવક કોણુ ખનીને દે સંદેશો ધ્યારો ?

ગોરી સ્વતંત્રતા હો !—કોણુ ૫

કોણુ પાજ બાંધી સાગર પર, નહિ કીધું તે કરશે ?

રત અમારું મળશે પાછું, તો જ હૃદય અમ ઠરશે !

ગોરી સ્વતંત્રતા હો !—કોણુ ૬

જ્યાં એ છે ત્યાં જનનું ભવન, નહિ ત્યાં મૃત્યુ જ સારું :

એ વિણ રામ અદલ કયાં રહેશે ! આંખ વિના અંધારું !

ગોરી સ્વતંત્રતા હો !—કોણુ ૭

પ્રયત્ન

રામ કાશી-તાલ દાદરો

હાથ ભેડી ના બેસો, રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો !-

ઠરવું હરિને હાથ ખરું, પણ સાથ શું થમ નહિ લેયો !

હાથ ભેડીને બેસી જ રહેતાં, ખાયો જમતની ઠેયો :

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૧

મેઘ વરસશે મૂશળધારે, તે શું ભેઈ જ રહેયો !

તન રગડી ભો ન બેતર ખેડો, તો પછી પાક દે એ યો !

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૨

ફરશે ને હરશે તે ચરશે, બાંધ્યો ભૂખે મરે યો !

હરિ હાર કરતાં આ હીનદયા કરી, એમાં યો અદેયો !

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૩

સતેલા પણ સિંહલણે મુખ આવી ચિકાર પડે યો !

સાળ મરી તે ઠાર કરે તો જ ઠારી ચકે ભૂખકલેયો :

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૪

આ નથી, તે નથી. એમ કદી પણ કાયર થઈ નવ કહેયો !

સાધનથી પણ સાધ્ય છે મોટું : પાપરે યત્ન પ્રવેયો !

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૫

યત્ને ચડી ગડી રેલ હડવયો, નહિ તો પડી સડી વડેયો :

વીર ! જિઠો, પ્રભુ સાધ્ય થયો, આ સાધવો દિવ્ય અદેયો !

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૬

ઉદયના મંત્ર

રાગ મારો-તાલ ત્રિતાલ

હે દેશીઓ ! આવો રે, કંઈ કરિયે ઉદયના ઉપાય ।
 કરિયે ઉદયના ઉપાય,
 હો ધરિયે વિજયની ધખાય.—
 આવો રે, કંઈ કરિયે ઉદયના ઉપાય ।
 હે દેશીઓ !

પરવશ છે પ્રાણુ આ,
 સર્વ સ્મર્યાન આ !
 કરખી ત્યાં ચેતનભર લાય ;
 આવો રે, કંઈ કરિયે ઉદયના ઉપાય.
 હે દેશીઓ !

૧

અવનિ ને આશનાં
 વીર્યો ને લાભનાં,
 પ્રાણે પ્રાણે જ સેવાય :
 આવો રે, કંઈ કરિયે ઉદયના ઉપાય.
 હે દેશીઓ !

૨

સેવા ને સિદ્ધિના,
 પ્રીતિની કસિના,
 પળપળ તે મત્રો પઢાય :
 આવો રે, કંઈ કરિયે ઉદયના ઉપાય.
 હે દેશીઓ !

૩

୩

ପ୍ରଞ୍ଜନ

ભારતની પૂજા

અભય હંદ*

(૧)

ડોણે ના તુજને ચાહી,
 ભારત, હો ભારત !
 ડોણ રહું ચાહ્યા વિષ આંહી,
 ભારત, મુજ માત !
 રત્ન ઉદર પાક્યાં કંઈ કોડ,
 જગમાં ન મળે જેની ભેડ,
 પ્રાણતણા પૂર્યાં સહુ ડોડ
 જેણે દિનરાત :
 તે તુજ જેની મળશે ક્યાંહી,
 ભારત, મુજ માત !

(૨)

વહાલી દેવોની ભૂમિ,
 ભારત, હો ભારત,
 નંદનવનશી દિવ્ય અમૂલી,
 ભારત, મુજ માત !

માનવબાલ્યતણા હિડોળ
 બુલાબ્યા જેણે રસબોળ ;
 જેની છાય વિષે ભુગોળ
 સમજ્યો જગતાત :
 તે તુજ પાય સદા રહું ચૂકી,
 ભારત, મુજ માત !

(૩)

કો કહે તું સ્વપ્ને દૂબી,
 ભારત, હો ભારત,
 સ્થૂળ પ્રવૃત્તિ તજ્યે સ્થિર બિંબી,
 ભારત, મુજ માત !—
 પણ તું પ્રથમ જ પામી પાર,
 આત્મપ્રકાશ જ જગનો આર ॥
 કરવા દુનિયાનો ઉદ્ધાર
 પીડી નિજ ભવ ;
 તે નગ્નલી જગ રહે શું દૂબી
 ભારત, મુજ માત !

(૪)

આર્યા છે તુજમાં બિંબી,
 ભારત. દો ભારત :

તુજ પ્રીતિ જ અમ જીવનમૂડી,
 ભારત, મુજ માત !
 તું મારે, જીવાડે તું જ,
 મુખદુખકેરી તું ચલકુંજ :
 અગવો મરતાં અમ શળપુંજ
 તારી મહોલાત !—
 એ દગ પર તુજ ક્વજ રહો બીડી,
 ભારત, મુજ માત !

(૫)

કીધું મેં શું તુજ કાળે,
 ભારત, હો ભારત !
 શું છે જે ન કરું હું આજે,
 ભારત, મુજ માત !
 સો સામે લીડે જઇ એક,
 જે અહીં રાખે તારો ટેક :
 જીવજીવમાં લઉં જન્મ અનેક
 કરવા તુજ ખ્યાત ;
 જ્યાં તું ત્યાં પ્રભુ સત્ય વિરાજે,
 ભારત, મુજ માત !

(૬)

સેવા કરિયે તો તારી,—

ભારત, હો ભારત,

તું જેણે સેવી જગ સારી,

ભારત, મુજ માત !

જીવન દે'કું, કાળ અનંત ;

ધર્મતણે દુર્લભ છે પંથ :

તો તુજ સેવામાં અમ અંત

આવો રજિયાત !

શ્વાસ જાગે જય તુજ ઉચ્ચારી,

—હો પ્રભુની, દેવોની પ્યારી !—

ભારત, મુજ માત !

ભારતમાતાને જૂલતો મા !

રાગ કાશી-હોરી

સુખદુખમાં, ઉજડ-ગરદીમાં,

વીરા ! તારી માતને જૂલતો કદી મા !—

કીર્તિને કાળે જગત બધું ધાળે, ગાણ જવાંમરદીમાં ;
પણ રમરજે તુજ માત અમર એ જયજય ધન્ય ઘડીમાં !

વીરા ! તારી માતને જૂલતો કદી મા ! ૧

રનેહીએ સંગે, વિવિધ પ્રીતરંગે, ખેલજે રસભરતીમાં ;
એ રસને પૂર પણ ઉર ધરજે માતૃતરસ ધરતીમાં !

વીરા ! તારી માતને જૂલતો કદી મા ! ૨

સાંઝ સવારે કે અકળ અંધારે, કે ગરમી શરદીમાં :
જ્યાં હો, વીરા ! ત્યાં હો મોંઘી એ માયા તુજ ચઢતીપડતીમાં !

વીરા ! તારી માતને જૂલતો કદી મા ! ૩

શુભશુભ ણિછાવે, વસંત વધાવે, એ તુજ મોજ બધીમાં,
માતને ઉર તુજ આશ રહે જ્યમ વૈદ્યકી દરદીમાં !

વીરા ! તારી માતને જૂલતો કદી મા ! ૪

છો અરિ તુજ પર દુઃખ વરસાવે, કાવે કદાપિ બદીમાં ;
માતૃસ્મરણ તુજ દુઃખહરણ હો !—વહેશે સૌ કાળનદીમાં !

વીરા ! તારી માતને જૂલતો કદી મા ! ૫

એક જ આત્મનું આંસુ વહવજે, એક જ શબ્દ વદી “મા !”
માતૃસેવાની એ ધન્ય અદલ પણ મળશે ન એક સદીમાં !

વીરા ! તારી માતને જૂલતો કદી મા ! ૬

અનન્ય ભારત

ગિરિ ધનાશ્રી-લાવણી

માત હો ! ચાહું તનમનથી :

માત હો ! ચાહું તનમનથી :

નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી ! —

માત હો !

ન્યાં પ્રભુમુખના રસખોલ પ્રથમ ખોલાયા,

ન્યાં અગમનિગમના ભેદ પ્રથમ ખોલાયા,

ન્યાં ધર્મકર્મના ચોગ ખરા તોલાયા !

જે વસાઈ સુરજનથી રે —

સહી જે વસાઈ સુરજનથી :

નથી નથી તુજ જેવી ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !

માત હો ! ૧

ન્યાં યુગયુગના ઇતિહાસ ભણે સત છે જે,

ન્યાં સ્વર્ગ-નરકના મર્મ પમાતા સહેજે,

ન્યાં અક્ષયયાત્ર અનેક સરેલાં તેજે :

જે સવાઈ નંદનથી રે —

ગણી જે સવાઈ નંદનથી :

નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !

માત હો ! ૨

જ્યાં ઋષિઋષિનાં નક્ષત્ર અચળ ઝળહળતાં,
જ્યાં નવજીવનનાં અમી યુગેયુગ મળતાં,
જ્યાં વહ્યાં ભક્તિરસનીર ગંગાશું ભળતાં :

જે સખાઈ ઉરધનથી રે—

ભવ્ય જે સખાઈ ઉરધનથી :

નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !

માત હો !

૩

જ્યાં સ્મરવતીના વાસ પુષ્પભર શોભે,
જ્યાં કવિતાદેવી સ્વર ભરે નભભોભે,
જ્યાં લક્ષ્મીના લંડાર જગતમન લોભે :

જે ગવાઈ વંદનથી રે—

જગે જે ગવાઈ વંદનથી :

નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !

માત હો !

૪

જુગજુગમાં જયટંકાર, માત ! તેં કીધા,
તુજ આત્મપ્રકાશ અનેક પ્રજાએ પીધા,
તુજ આશ્રમના આધાર અનાથે લીધા :

તું તવાઈ નિજ તનથી રે—

સદા તું તવાઈ નિજ તનથી :

નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !

માત હો !

૫

શું ત્રીચ કોડ અમ જીભ ગાય ગુણ તારા !
 ઉર ઉરમાં વાગી ઘંટ કરે રણકારા,
 અમ સદન સદન પડછંદ ભરે કંઈ ન્યારા !
 હે વધાઈ દર્શનથી રે !—

માત ! હે વધાઈ દર્શનથી !
 નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
 માત હો ! ૬

અમ આત્મ આત્મ સંદેશ લઈ તુજ ફરશું,
 તુજ નવચેતનના લેખ ધરી ઉર ભરશું,
 મુખ ધરી પુણ્યભર નામ જીવશું મરશું :
 તું જહાઈ જીવનથી રે—

માત ! તું જહાઈ જીવનથી :
 નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
 માત હો ! ૭

ભારતમૈયાની હોરી

રાગ કાશી-હોરી

ભારતમૈયા મોંઘી એ મોરી :

જગવો લૈયા ! એની આ હોરી !—

આજ વસંત અનંત હસંતી, પંથ દિગંત બતાવે :

એ રે ખુમારી રીસાળ કુમારીની આંહી ઉતારી કો લાવે,
વસાવે હૃદય એ ચકોરી !—

ભારતમૈયા મોંઘી એ મોરી. ૧

ક'ઈ ક'ઈ વરસથી દરસ ન દીધાં, તરસ તલપ ઉર વાધી ;
હૃષ' નહીં ઉત્કર્ષ' નહીં કહીં, આજ સરસ તક સાધી
રસિક લાવિયે ઘેર હોરી !—

ભારતમૈયા મોંઘી એ મોરી. ૨

ગાલે શુદ્ધાલ કપાલે છે કુંકુમ, ચાલે ચટક મન લૂટે ;
માની શુમાની વિનવતે ન માની તે મોહવી સૌધ' અખૂટે :
છતો મરદાનીથી ગોરી !—

ભારતમૈયા મોંઘી એ મોરી. ૩

બોલોની લૈયા ! કોણ અડપથે બીડું આ ભારતમૈયાનું ?
રંગી ઉમંગી બની રસજંગી, કો ફેરવથે પડ્યું પાનું,
કચરી કાળની સરભેરી ?

ભારતમૈયા મોંઘી એ મોરી. ૪

ભારતી લૈયા ! સ્વદેશપ્રેમા ! મૈયા બને આ અધીરી :
લાવો ફંદી વનવન નવજીવન, તનતન ભરી જહાંગીરી !
દિયો ઉર હોળી સકોરી !—

ભારતમૈયા મોંઘી એ મોરી. ૫

પ્રકાશનાં પગલાં

અમા છંદ*

(૧)

પ્રભુની મોંઘી, હો માતા !

હો સુંદરતાની કુંજ !

તુજ નિર્મળ તે સુખશાતા

વહશે ક્યારે નવશુંજ ?

તુજ દેવી પુણ્યપુરાણ પ્રભાનો કરવો પુનરુદ્ધાર,—

હો ભારતમાતા ! વિચાર !

(૨)

તુજ પ્રભા બધી આ ઊભી

વરવા નવરંગ પ્રભાત ;

સહુ મોહ ગયા તમ ફળી,

ને વીતી ગઈ છે રાત :

આવે પગલાં શુભ નવલુપનનાં, ઊઠે, જગતને કાજ—

હો ભારતમાતા ! ગાજ !

*આ છંદ નવો રચ્યો છે.

(૩)

દોરવ અમને સદ્ધર્મે,
દોરવ અમને સત્પંથ ;
નિર્ભયતા ભર અમ કર્મે
ને શૌર્ય અખંડ અનંત :

સાતે આકાશ પડે શિર પર પણ હુકિયે ના તલપ્રેર !—
હો ભારત ! બન બહાદુર !

(૪)

અડધી દુનિયા રહે તાકી
તુજને કરવા સ્વાધીન,
ખખડાવે શસ્ત્ર તુમાખી
સમજી અમને બળહીન :

પણ અર્ધ જગતશું બાથ ભરી તુજ કાળે મરશું વીર—
હો ભારત ! ધરજે ધીર !

(૫)

જુગજુગની વીર્યસમૃદ્ધિ,
જુગજુગનું તેજઃસત્ત્વ ;
તુજ બિડી આત્મનૃસિદ્ધિ
જે પામી જગતું તત્ત્વ ;

તે કરી સચેતન ફરી જગવશે જયધ્વન તુજ સંતાન,—
હો ભારત ! થા બળવાન !

(૬)

જગ ભલે અસત્યે જીતે,
જગ ભલે અધર્મ તણાય ;
તુજ અંતરતેજ સુરીતે
તું જાળવ એ તમમાંય :

છે તોણાણું દેવાંગણમાં દાનવ-માનવને યુદ્ધ,—

હો ભારત ! રહેજે યુદ્ધ !

(૭)

તુજ ઉત્તમ તીર્થદ્વારે
જગને કરવી મહેમાન ;
રેલવવાં નવ-અવતારે
જીગજ્ઞનાં ઉરનાં ગાન :

સાગર સાગરની લહરીઓશું ઉર ઉર લીધળે આશ,—

હો ભારતમાત ! પ્રકાશ !

(૮)

હો માત ! અમે સહુ તારા,
તુજ કીર્તિ અમારું સર્વ ;
રજની સરતા જ્યમ તારા
રાખે રજનીનો ગર્વ :

હે હાંક ! અને જુએજુએથી ધસતું હારોહાર !—

હો ભારતમાત ! યુદ્ધ !

ભારતનો વિજયદેવજ

દિવ્ય છંદ

પ્રભુના મોંઘા સંદેશા,
 જુગજુગના ઉરવિસ્તાર ;
 વર આત્મપ્રકાશન કરતા
 કંઈ દિવ્ય વિજયદંકાર ;
 સો સો સ્વર્ગોના ન્યોતિ,
 કૌટિક દેવોનો પ્રેમ ;
 એ રંગરસ્યો ફરફરતો
 અમ ભારતદેવજ છે એમ.

૧

હા, નથી વૃથા ફરફરવું
 કે સ્વપ્નભ્રમ આ કામ,
 ઉર લખ્યું પ્રકાશે જિંડું
 અમ ભારતદેવજનું નામ ;
 હા, નથી વૃથા આ ખૂલવું
 અમ આશપ્રભાત સુરેષ :
 અણુઝાંખા, અણુધોવાયા
 છે હજી અમર એ લેખ !

૨

કંઈ કંઈ અંગુલિએ સીવ્યા
 સાંધેસાંધા શ્રમભેર ;
 કંઈ કંઈ વીરોએ રંગ્યો
 જીવનરુધિરે સો ફેર ;
 કંઈ કંઈ ઋષિએ દૃઢ રાખી
 કાઠી જેની સદ્ગુણ :
 અકળિત તે ભારતધ્વજના
 છે જાંડા ચેતનમર્મ.

૩

કોટિક જનની નસનસના
 મહીં તંતુ ગૂંથાયા ગાઢ,
 કોટિક આત્માની વાંછા
 મહીં પામી તેજહવાહ ;
 કોટિક અંતરના પડધા
 પડતા દેતા સંકેત :
 એ ભારતધ્વજ ફરફરતો
 અમ શ્વાસે હજી સચેત.

૪

એ દશ દશ પ્રભુ—અવતારે
 રેલાયો કામેકામ ;
 રે ગડી ગડીએ એની
 ઝગકે અમરોનાં નામ ;—

એ નામથકી પણ ધીળાં
 છે પ્રિયતર નામ અનેક,
 જે સ્નેહતણું ઉર ભેશે
 કે પ્રભુનાં ચક્ષુ જ એક !

૫

એ ધ્વજને વીર ! ઉડાવો !
 એ કરશે જગદુદ્ધાર ;
 એ પ્રહાર્યા સંદેશા
 પહોંચાડે દારેદાર ;
 હો વીર ! ફરી ફરકાવો
 એ જયપટ વ્યોમવિશાળ !
 એ હતો, હજી છે, રહેશે :
 ભારતનો ધ્વજ ચિરકાળ !

૬

સ્વાર્પણ

ગઝલ

જે તને ચાહે જિગરથી, તેય શું પાછળ પડે !
 માત ભારત કાજ આજે તે પ્રથમ આગળ પડે :
 કળ પડે નહિ આત્મને, હા ! જુગ સમી પળપળ પડે !
 જે તને ચાહે૦

દોષથી પૂરી ભલે આ કાય લાગે અન્યને ;
 માત ! તોપણ પુત્ર તારો ચિંતવે ચૈતન્યને :
 ધન્ય તે આકાશ જીતી શું ધરા પર આધડે !
 જે તને ચાહે૦ ૧

શત્રુ મારા છો મને ખૂંટે રહી ધિક્કારતા,
 નામ મુજ કંઈ કંઈ કલંકો દઈ હસે સંહારતા :
 હારતા તે સહુ જતાં ધોવાઈને તુજ આંસુડે.
 જે તને ચાહે૦ ૨

તુજથી જીવન ટકાવી જે રહ્યો તન અર્પવા,
 સ્વર્ગશું તુજ કીર્તિ ઝગવી બેઠને ઉર દર્પવા,
 તર્પવા તુજને જ, માતા ! તે બિંબો આ પગ ખડે.
 જે તને ચાહે૦ ૩

સ્વપ્ન જેનાં છે ગૂંથાયાં જન્મથી તુજ તારથી,
 આખરે પણ જીવે જે તુજ નામ જલ્પે પ્યારથી ;
 ત્યારથી બાણું તને, હા ! ત્યારથી જીવન જડે.
 જે તને ચાહે૦ ૪

માત ! તારી ખાકનું આ પૂતળું મુજ જૂઝશે ;
 માત ! તારી ખાકમાં સર્વસ્વ મારું સૂઝશે ;
 પૂજશે જે પ્રદાને, પ્રદાંડ તેને કર ચડે.
 જે તને ચાહે૦ ૫

ધન્ય મેમી પુત્ર જોશે તુજ નવલ દિન રાજતો ;
 ધન્ય સુણવા જીવશે તુજ કીર્તિ'કંઠે ગાજતો ;
 આજ તો તુજ કાજ આ મરણું મને પ્રિય સાંપડે !
 જે તને ચાહે૦ ૬

୪

ଗର୍ଜନ

ભારતમાતા અને તેના કવિઓ

લાવણી

કોણ કટાક્ષવચન કવિને અહીં આજ કહે છે એવાં ?
ભારતના કવિ મુઆ નથી, હા ! આંખેં ઝરે છે નેવાં ;
ભડકા ભડભડે હો ! —

તનતમ્બુરતણા તારો તો રહે સદા ઝમણાતા ;
પણ અંગુલિએ બાંધ્યા પાટા, હાથ રદ્યા પછડાતા ;
ભડકા ભડભડે હો !

હોત ન વાણી કંઠ ડુંધાતી, સુખકર હોત ધડી, તો
ગગનપાર ફેડી જ ગજવતાં ગાત માતનાં ગીતો !
ભડકા ભડભડે હો !

જુઆળ જેવી દિનદિન ભરભર આવે ભરતી ઉરમાં ;
પર્વત જેવા તરંગ લિછળી ત્યાં જ શમે અંકુરમાં :
ભડકા ભડભડે હો !

હા ! અમ ભારતમાત ! હજી શું ડરે બુગોબુગ પડવું ?
તુજ તે હીનદશા સ્મરતાં શું શુભપણે રહ્યું રહ્યું ?
ભડકા ભડભડે હો !

તુજને ચા'તાં દિતુર ગણાવું, તુજને સા'તાં પાપી ?
કાપી જીમ ગળે ખૂંચવવી : દુર્ગતિ જતી ન માપી :
ભડકા ભડભડે હો !

હાય, હવે ભારતના કવિનું જીવન એવું ખારું ?

માતૃગાન સાટે મૃત્યુ જ કે જીવનભર અંધારું ?

ભડકા ભડભડે હો !

૬

ભડકે બોળ્યા શબ્દ ઝંઝળતા ખૂંચતા કંઠે કારી ;

રસ ના વીર વહાવી શકે એ રસના જળો અમારી !

ભડકા ભડભડે હો !

૭

ખીટનખંધુ બધાને, તો, આ તેડે રણ નિજ સંગે,

ભારત કાજે વીર નવલ રસ રેડે અંગે અંગે :

ભડકા ભડભડે હો !

૮

એ રસમાં ખીટનની સાથે ભેળાવું-રેલાવું :

ભારતજશ જગમાં ફેલાવી પરમવિજયપદ ગાવું :

ભડકા ભડભડે હો !

૯

ભારતમાત ! હવે એ ઉર આ વીરરસે ઉભરાવું,

અમ રસનાના નવચમકારા જગત ભરી રેલાવું !

ભડકા ભડભડે હો !

૧૦

વટા કવિ-ઉર ધૂનભર્યાં કે આ તમ્બૂર જ ફૂટે !

તુંહિ-તુંહિ-તુંહિ-તુંહિ ભારતમાતા, એ જ એક સૂર બેઠો !

ભડકા ભડભડે હો !

૧૧

ભારતી વીરનું કૃત્યગીત

રચનાત છંદ *

આછાં અજવાળાં આવે, ધારે સહુ અંગઉમંગ ;
કંઈ કુંકુમ પગલાં પડતાં પૂર્વે રંગાયા શુભ રંગ ;
હો વીર ! ભુજો આકાશે, જિતરે પાછી અમ ગંગ :
હો ! પ્રભુનાં વહાણાં વાય. ૧

સુખ આંખ ઠરી છે ભેતી : એ આવે નવઅવતાર ;
પગલે પગલે ચગદાતા દેખું આજ અંધમ અંધાર ;
હો વીર ! ભુજો ચોપાસે, ભગે ચેતન સહુ ઠાર :
હો ! પ્રભુનાં તેજ વહાય. ૨

મેં આજ સુધ્યા તે શબ્દો, તે વીરસ્વરના ઘોષ,
તે શતશુભ્ર મેઘતણા ગર્જનથું રેલ્યો જિઠો રોષ :
હો વીર ! બધે ભય ભાગે, ને ફળે મોહ સહોષ ।
હો ! પ્રભુનાં સત્ય સુણાય. ૩

* આ છંદની રચના નવીન રીતે કીધી છે. એનો પ્રવાહ ક્યની માફક રહે છે અને હૃદયને ઉત્સાહથી રેલાવે છે. એની રચના આ પ્રમાણે છે: ૧લી અને ૩જી લીટીમાં દરેકમાં ૨૭ માત્રા છે અને ૧૪ મી માત્રાએ યતિ છે; ૩-૭-૧૧-૧૩-૧૭-૨૧-૨૫ એ માત્રાઓ પર તાલ છે, તથા લીટીના છેલ્લા બે અક્ષરો ગુરુલ્લુનેપ્રએ. બીજી લીટીમાં ૨૬ માત્રા છે અને ૩-૭-૧૧-૧૫-૧૯ ૨૩-૨૭ માત્રાએ તાલ છે. ચોથી લીટીમાં માત્ર ૧૩ માત્રા છે અને ૧-૩-૭-૧૧ માત્રાએ તાલ છે.

કો આવે છે જયધોડે, છે વીર્યવિલાસી વેશ,
વિદ્યુચ્ચમકાર સમી તલવારે હુણુતો અમ તમકલેશ ;
હો વીર ! ધસો, ઝટ ઝીલો એ ઉચ્ચેતન આદેશ :

હો ! પ્રભુના મંત્ર ગવાય. ૪

મેં કીર્તિ જ ઝાંખી એની ; એની જ સુશ્રી મેં વાત ;
જ્યાં ત્યાં મેં દીકા હૃદયચિછગતા સ્નેહતણા ઉત્પાત ;
હો વીર ! ફરી શાં બિધડે ગીતાનાં મર્મપ્રભાત !

હો ! પ્રભુના રથ રેલાય. ૫

મેં દીકા એના ડેરા ઠોકાતા કામેકામ ;
મેં શંખ સુણ્યા ફૂંકાતા એના ચહેરે ગામેગામ ;
હો વીર ! ધસો ધ્વનિ કરતા એ ધ્વજ પૂઠે અભિરામ !

હો ! પ્રભુની સ્વારી નય. ૬

એ જયજય ગીતે આજે ફૂળે ધરણી આકાશ ;
એ ધર્મતણા જ ધડાકે પામે મોહ પ્રમાદ વિનાશ ;
હો વીર ! રહો દૃઢ સત્યે : જ્યાં સ્નેહ વસે ત્યાં આશ :

હો ! પ્રભુનાં રાજ્ય સ્થપાય. ૭

ભારતનું નગારુ

રાગ દાશી-તાલ દાદરા

- થાય પ્રભાત ભલેરું, લૈયા ! કેસરિયાં કરને છ !—
 કેસરિયાં કરને, રસ ભરને, શસ્ત્ર ધરો કર થરાં ;
 આજ રણે રમવું બહુ રંગે ને રુધિર ઉડાવવાં પૂરાં ।
 લૈયા ! કેસરિયાં કરને છ ! ૧
- નભરણુમાં રવિસિંહુ ઊછળતો, કેસરિયાં કરી આવે ;
 એ રસરંગ ધરી રણ રેલવું, તિમિરરિપુ નાહુ કાવે :
 લૈયા ! કેસરિયાં કરને છ ! ૨
- હાક પડે રણમાં ત્યાં ઊછળી, વીર પડે અંપલાવી ;
 વેર વિખેર ઉખેડ કરી દે, નહેર રુધિરની ચલાવી :
 લૈયા ! કેસરિયાં કરને છ ! ૩
- જિંચી ગર્હનથી મરદ મૂછાળા ભરથે ગગનમાં ઉછાળા ;
 કાંચલીવાળા તો ઘેર ધલાય ને શૂર રણે રદયાળા :
 લૈયા ! કેસરિયાં કરને છ ! ૪
- કડકડ કરતાં આલ વટે પણુ વીર ગણે ફૂલ વરસે ;
 હાથ ખડી તરવાર ખખડતી તાતી તાતી બની તરસે !
 લૈયા ! કેસરિયાં કરને છ ! ૫
- એ જ પ્રભાત યયું આકાશે, એ જ પ્રભાત તમારું !
 વીર અદલ ઝટ બાવ ઝુકાવી, વાગે ભારતનું નગારું !
 લૈયા ! કેસરિયાં કરને છ ! ૬

શંખનાદ

રજપુત યરા રે, જીધમાં વીર નથી શું ?

ભારતી લૈયા રે ! શંખ સુણ્યો ન હજી શું ?

ભેંસી રહીશું રે, કે ઝટ સાજ સજીશું ?—

ભારતમૈયા આજ બધાને સત્વર રણ બોલાવે ;

વીરજનોને ત્યાં શું ટકટક ભેયાં કરવું કાવે !

ભારતી લૈયા રે ! ૧

શંખ સુણ્યા કે વીરજનોનાં ગજગજ ફૂલે હાઈડાં ;

તન તણખે ત્યાં બૂલે ગોરી ગોવાલણનાં મહીડાં !

ભારતી લૈયા રે ! ૨

હાક પડે ત્યાં રક્ત યરનાં આજ લિછગતાં ધાયે ;

યશે મરસિયા કાયરના ને લુલમીઓ ઠર ખાયે.

ભારતી લૈયા રે ! ૩

ભારતમૈયા પડી ધવાયે, અરે ધસો ઝટ સાથે !

લાખ જખમ પણ પલક ડુઝાયે એક યરની છાંયે !

ભારતી લૈયા રે ! ૪

એક હાથ રક્ષકવીરાનો સો ધાતક યરમાવે :

ધમં સ્વદેશધત્રી લહતાં પણ મરવું મૃત્યુ દીપાવે !

ભારતી લૈયા રે ! ૫

વીર ! આવો, માત ભગરતાં ઉગારવી સો પેદી :
 મરથું તોપણ ધન્ય બનીશું, મૃત્યુ વિષે કયાં બેઠી ?
 ભારતી ભૈયા રે !

૬

ઓ આ શંખ પ્રબળ ફૂંકાયા ! ડંખ દિલેદિલ લાગે !
 હરહર, વીર અદલ કાજે આ અમુલ્ય અવસર જાગે !
 ભારતી ભૈયા રે !

૭

હોળીના ભડકા

રાગ કાશી-તાલ દાદરો

ભડભડ હોળીના ભડકા, રે ભાઈ, જિઠ્ઠો થર સિપાઈ!—
 ભડભડ ભડકા યોગમ ચમકે, અળ ઘણેરી છવાઈ;
 રાતી રાતી જીલ એ ભડકાની તણખે બધે આ તણાઈ: ૧
 ભાઈ, જિઠ્ઠો થર સિપાઈ!

ઠંડી ઠકડતીમાં ધૂતા જે ઝોડી સો સો મણની તળાઈ,
 હાલક હુલક તે મુલક સળગતો આજ રહ્યો અકળાઈ:
 ભાઈ, જિઠ્ઠો થર સિપાઈ! ૨

ઊંઘા હિમાલય પર્વત પીગળે, ગંગા રહી છે રેલાઈ;
 રાતી તાતી જિગી આંખ ગગનની, દિયદિય રહી રંગાઈ:
 ભાઈ, જિઠ્ઠો થર સિપાઈ! ૩

એ ભડકે ભડકે મન થડકે, તન થડકે ધધણાઈ;
 કાયરજન પણ લોચન ઝરતા ફૂદી જિઠે તલખાઈ!
 ભાઈ, જિઠ્ઠો થર સિપાઈ! ૪

મોહ, પ્રમાદ, પ્રકંપ, કુસંપ સૌ રહેશે હજી શું ફેલાઈ?
 ફેડી ફટાક શ્રીકૃણશું એ ભડકે, વીર! રહો જય ખાઈ!
 ભાઈ, જિઠ્ઠો થર સિપાઈ! ૫

એ જ મસ્તાનીમાં ગરદ થયે તે જ મરદ ધરે મરદાઈ!
 રાણી ટાણી સૌ હોમાવો એ હોળીમાં, માત રહે ગીત ગાઈ!
 ભાઈ, જિઠ્ઠો થર સિપાઈ! ૬

વીરનું સ્વરૂપશોધન

રાગ કાશી-તાલ દાદરા

સહજ ગણી ન વિસારો, ભલા, એ તો આગતણો અંગારો !—
હોય ભલે ઝીણો વાટ પડ્યો પણ વધતાં વિરાટ થનારો ;
એ વિકર્યો ન ધરાય ધર્યો કદી, વન બધું બાળી જનારો !
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો. ૧

ઝરણુ વહે ખખળી પુર પાસે, સહજ કદી નવ ધારો ;
રેલે રેલાઈ જયે પુર તાળી, તોડી વછોડી કિનારો :
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો. ૨

નાનો નાનો પણ રાધનો દાણો, છાનો રહે નહિ, યારો !
જીભે દિલે ભરી આળ ઉઠાડે, ખાળ ઉખાડે હબારો !
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો. ૩

વીરજનકુળના મૂળથડી છે, વીરા ! જન્મ તમારો ;
“શું કરિયે, કરિયે શું,” કરો ના, ખભળી જરા અંખારો !
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો. ૪

છળખળથી કંઈ વિકળ અબળ થઈ, ગણુવો શું દેહ ગોઝારો ?
કુજરજૂથ નિહાળી બને શું કેસરીબાળ બિચારો ?
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો. ૫

વીર ઊઠે અખૂંટી નિજ શત્રુને સમજી ઘાસનો ભારો !
મૂળ સ્વરૂપ પ્રકાશો, વીરા, અળખળ આળ અમારો !
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો ! ૬

શૂરવીરનાં રણસૂત્ર

લાવણી

શૂરાતું છે કામ, આજ તો શૂરાતું છે કામ ;

શૂરવીર તે ઝટ ઝુકાવે :

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૧

કાલ નથી કંઈ કાલ, ભાઈ હો ! ચાલ આજ તું, હાલ !

શૂરવીર ના પળ ઝુકાવે :

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૨

ફોટે જ્યાં આકાશ, ધૂજલી ધરણી પામે ત્રાસ ;

શૂરવીર ત્યાં રણ હોમાવે :

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૩

ઐક શૂરતું તાન સમજવું મારું-મરું નિદાન ;

શૂરવીર તે ડગ ન ડગાવે :

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૪

રહે પ્રક અંધાર, સંઘુળે ઝગે તેજ-અંધાર ;

શૂરવીર તે તેજ જમાવે :

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૫

ઝાંખા નભચમકાર, ઊઠે જ્યાં શૂરાની તરવાર ;

શૂરવીર રણ રંગ રખાવે ;

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૬

જાળ જનોની જાળ પૂરતી એક શૂરની સાળ :

શૂરવીર રવિશું રણ હાવે :

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૭

એક શૂરનો મર્મ, સદા છે એક શૂરનો ધર્મ ।

શૂરવીર તે આત્મ ઝગાવે :

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૮

નહીં ઢેહના મોહ, શૂરને નહીં નેહના શોહ ।

શૂરવીર નિજ ઉર ઝંકાવે :

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૯

પળનો એક પ્રમાદ ચૂકવે ભવનો ભવ્ય પ્રસાદ ;

શૂરવીર તે પળ સપડાવે :

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૧૦

સમો મળે નહિ ફેર, બધું ! આ ગંગા આવી ઘેર !

શૂરવીર જયરંગ વહાવે :

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૧૧

હો ભારતના પુત્ર ! તમોને શાં કહેવાં રણચત્ર ?—

શૂરવીર છે, ગરજો હાવે !

હો વીરા ! રે ચાલો ધસિયે !

૧૨

૨. રણે વિદાય

રાગ કાફી-તાલ દાદરે

હણહણતો હય બારણે, વીરા ! પેંગડે પાય ધરો છ. ૧
પેંગડે પાય ધરો છ, વીરા ! મુહૂર્ત સમો આ ખરો છ. ૧

આંખમાં અંજન, રણરસરંજન, ગુંજન યુદ્ધગીતોનાં ;
વાંકી વાંકી પહેરી પાધ પીળી આ, વીંધશે લોચન કોનાં ?
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો છ. ૧

તાણી તાણી આ મૂછ છે મરડી, કરડી રહ્યા હોઠ તાતા ;
વારે વારે મુખ મારે ખૂંખારા, ને તડપી રહ્યા પગ તાતા !
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો છ. ૨

દડબડ દડબડ દમભર દોડી, ખૂબ ખૂંદો રણ ખાંતે ;
ચહુદિશ અસિ ચમકાવી બતાવે શરપણું ક્ષણમાં તે !
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો છ. ૩

વીરપિતાના વીરછૈયા તે ચૂકશે કયમ આ દહાડો !
વીરરસે રણકુંજ ધૂમીને શિરનાં ફૂલ ઉડાડો !
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો છ. ૪

ભારતમાત લિલી જિમતામાં આશિષ દે શુભ આજે :
હણહણતો હય વીર ! ચઢો આ, જયજય હુંદુલિ વાજે !
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો છ. ૫

રણુરસના રાસા

લાવણી

રેલ'રેલ બધે આ રેલી, તાણાતાણુ જ થાય,
 બંધુઓ ! તાણાતાણુ જ થાય :
 એ રેલે જઈ ઝુકાવિયે હો વીર આપણી કાય !
 ! સુણો હો ! જયજય જયજય થાય !

આભ જુઓ કાટી ઉપર આ વરસે મૂશળધાર,
 બંધુઓ ! વરસે મૂશળધાર :
 એ ધારે ભીંજાતાં આજે ઉર આનંદ અપાર !
 જુઓ હો ! રસરસ અંતર બહાર ! ૧

એક બની રેલે છે સાથે પૃથ્વી ને આકાશ,
 બંધુઓ ! પૃથ્વી ને આકાશ ;
 રસત્રકું ત્યાં કોઈ રહે નહિ, ફળે બધાંની આશ !
 ભલા હો ! જુઝાય સહુની ખ્યાસ ! ૨

વનવન તૃપ્ત થયાં છે આજે, જનમન પણ હો તેમ,
 બંધુઓ ! જનમન પણ હો તેમ,
 સમરસમાં સૌ છાઈ રહું ત્યાં આપણુ મુદા કેમ ?
 કહો હો ! દ્રેષ વડો કે ત્રેમ ! ૩

પહાડ સમા પશુ દ્રવી રહ્યા એ પુણ્યતથે રસમેહ,
 બંધુઓ ! પુણ્યતથે રસમેહ ;
 જઠહૈયાના બની આપણે ક્યમ ભૂલીશું નેહ !—
 નહીં ; હો ! લાખગણી છે લેહ ! ૪

કોટિ કોટિ ઝરણાં કંઈ ફરે, કોટિ કોટિ છે ધોધ,
 બંધુઓ ! કોટિ કોટિ છે ધોધ ;
 કોટિ કોટિ ત્યમ વીર નસેથી ધસે રુધિર અવિરોધ :
 વીર હો ! એ જ ખરો રસબોધ ! ૫

એક ભુઓ આકાશ આપણું, ભૂમિ આપણી એક,
 બંધુઓ ! ભૂમિ આપણી એક :
 તહીં ભુલાર્ધ ધરી શું બનશું હીન અરે એકેક !
 ભલા હો ! એક વિષે રહે ટેક ! ૬

કોણ પારસી, હિંદુ, મુસલમાન, કોણ જૈન શિખ નામ !
 બંધુઓ ! કોણ જૈન, શિખ નામ !
 કોણ ખ્રિસ્ત કે બૌદ્ધ ! આપણે ભારતપુત્ર તમામ !
 અહોહો ! એક માત-આરામ ! ૭

ભારતના બેટા આપણ સહુ, આવો, ધસિયે સાથ !
 બંધુઓ, આવો, ધસિયે સાથ !
 ધરા ડાલશે ન્યાં ઝિછળશે સાઠ કોડ અમ હાથ !
 ત્યારે હો ! માત રહે ન અનાથ ! ૮

બીતર બાહર એક જ લહરી, એક જ રસની રેલ,
 બંધુઓ ! એક જ રસની રેલ ;
 આ સરતી આવી તેમાં તો વીરજનોના ખેલ !
 વીર હો ! ચૂકશે ના આ વેળ ! ૬

સાતે સાગર દિસે ઊછળતા, પડું પડું કહે ઓમ,
 બંધુઓ ! પડું પડું કહે ઓમ ;
 વીર રસે ધરણી ધસમસતી દ્રવતી રામેરામ :
 શૂર હો ! પડો પડો યાહોમ ! ૧૦

રેલરેલ બધે આ રેલી : ઝટ ઝુકાવો કાય !
 બંધુઓ ! ઝટ ઝુકાવો કાય !
 વીરપુત્રના રણરસ રાસા ભારતમાતા ગાય !
 જગે હો જયજય જયજય થાય ! ૧૧

નવજીવનનાં આવાહન

ભાવણી*

રણશિંગાં ફૂંકાય, બધે હો ! હરહર હરહર યાય !
 ભર આકાશે શબ્દ પડે ને ધધણી ઊઠે કાય :
 ધૂમ્રી રહ્યા એ શબ્દ ગગનમાં,
 અગન અગન ઊઠે તનતનમાં ;
 કોણુ જિંઘાશે એ ગજનમાં !
 હો વીરા ! રે આવો, આવો !—

રંગ રંગ છે રંગ, મધે હો ! જીવનજયનું જંગ :
 થયાં પ્રભાત પનોતાં, વીરા ! અંગેઅંગ ઉમંગ !
 એ રંગે રાજાવા રસમાં,
 અંતરની કો તીવ્ર તરસમાં
 ફૂટે રક્ત ન કોનું નસમાં !
 હો વીરા ! રે આવો, આવો !—રણશિંગાં

૧

હાલક ફલક હાલક પડે હો ! ચઢે પલક મન આક !
 દિશદિશ ડોલી રહે ડગમગતી, વધે અજળ ઉરછાક :

* આ ભાવણીની રચના નવીન રીતે કાપી છે.

દિશદિશ આ લિંચકાય નજરમાં,
 યતુતિમિર સપઠાય સમરમાં ;
 હીર અંકાવા આજ અમરમાં,
 હો વીરા ! રે આવો, આવો !—રણશિંગાં ૨

શૂર ! સ્વર્ગની વાટ પડી હો ! જો જ સમરને પાટ ;
 ચરાકેરું સ્નાન રહ્યું હો ! જો જ રુધિરને ઘાટ !
 કાયરતાનાં વસ્ત્ર છીતરશે,
 ફથું ફથું ઠહેલાં તરશે,
 તરતાં હૃદય મજો સી ભરશે !
 હો વીરા ! રે આવો, આવો !—રણશિંગાં ૩

‘ચાર ઘડીનો શ્વાસ કરે હો ! લાખ વરસની આશ’,
 પશુ પળભર લવન શરાતું પાડે લાખ પ્રકાશ !
 લવનસિદ્ધિ જ છે એ પળમાં,
 આત્મ ખરો પરખાય પ્રબળમાં :
 એ પળ ધન્ય મળી આ સ્થળમાં :
 હો વીરા ! રે આવો, આવો !—રણશિંગાં ૪

કેક વરસના ફોડ રહ્યા હો ! અંતર ત્રીશ કરોડ !
 તીર્થ તીર્થને પ્રાણે પ્રગટે ત્રેમશૌર્યની જોડ :
 નવયૌવનના રાસ રચાયા,
 નવચેતનના વાયુ ફૂંકાયા :

હવે પ્રકાશે ભારતભાયા !

હો વીરા ! રે આવો, આવો !—રણશિંગાં ૫

હાર હાર રણકાર, કરો હો ! ઉદય વિજયટંકાર !

કેસરિયા તે ભુજે ન પ્રકે, ચર ન સમજે હાર ;

આવો, ધડમી રીથ ઉતારી,

રણમજનની ઓર ખુમારી !

વાટ ભુજે ॥ કીર્તિ તમારી !

હો વીરા ! રે આવો, આવો !—રણશિંગાં ૬

રણશિંગાં ફંકાય : નહીં હો ! ચરચક્રી રહેવાય :

સ્વર્ગ જ બિધબાં સૂરા કાળે : ધસો, ધસો રણમાંય !

ભૂત કર્યે નવભવન જડશે,

ભારતનાં સદ્ભાવ્ય બિધડશે,

કે રણ પડતાં પ્રભુ સાંપડશે !

હો વીરા ! રે આવો, આવો !—રણશિંગાં ૭

શૌર્યનાં સ્મરણ

લાવણી*

સિંહતણાં સંતાન, તમે હો ! સિંહતણાં સંતાન !

ફક્ક તમે જે ધાબ્યા તે તો હવું અમીરસપાન !

અરે હો ! હવું શૌર્યસપાન,

અરે હો ! કરે મગજ મસ્તાન ;

ભલા હો ! ગાળો સિંહ સમાન !

કરો વીર ! જયો જયો હા !—

આયંબુમિના વીર ! તમે હો આયંબુમિના વીર !

નથી કાયરા કાય લજવતા, હતા બધા રણુધીર :

અરે હો ! હતા સુભટ રણુધીર ;

નસે હો ! નથી નમાણું નીર,

હવે હો ! મૂકો કોરે શીર !

કરો વીર ! જયો જયો હા !—સિંહતણાં ૧

ગડગડ ગાળે મેહ, ઉપર ડો ! ગડગડ ગાળે મેહ ;

હુલ્લ કેસરીનું ચિરાતાં બિછળી પાડે દેહ,—

અરે હો ! આભ ઉછાળે દેહ ;

કરે હો ! ફાણુ જ ખીણું એહ !

ભલા હો ! એ જ ટકની લેહ !

કરો વીર ! જયો જયો હા !—સિંહતણાં ૨

નયન નયનમાં ગાળ ભરે હોં ! વીર બંની વિકરાળ :

સિંહમુછ પકડી શું બરો ? જો નવ હોય શિયાળ !

અરે હો ! સિંહ ન હોય શિયાળ,

હરે હો ! પ્રાણ બની રિપુકાળ :

ભલા હો ! ભરો ગરજતા કાળ !

કરો વીર ! જ્યો જ્યો છ !—સિંહતણાં ૩

પટે કારમી ચીસ, ઢળે હો ! ત્યાં કાયર દશવીશ :

વીર પટે વટી જ્યાં ત્યાં તો રહે કિયે ધડ શીશ !

અરે હો ! ભીડે હબરો શીશ,

ઠરે હો ! રણ ના કે હરગીશ,

ભલા હો ! સાદા કરે જગદીશ !

કરો વીર ! જ્યો જ્યો છ !—સિંહતણાં ૪

છા ઘેટાં દશ લાખ, ભલે હો ! જો ઘેટાં દશ લાખ !

વાઘ એક પકર્યો પડશે ત્યાં કોણ બચી દે શાખ !—

અરે હો ! બધે ન દેવા શાખ,

મરે હો ! રાજાતાં ચર્મ ખાખ :

ધરો હો ! વીરતણે અભિલાખ !

કરો વીર ! જ્યો જ્યો છ !—સિંહતણાં ૫

હું જ ઠેસરી એક, વને હો ! હું જ ઠેસરી એક :

જો અભિમાન અનેડું, વીરા ! સંકટ હણે અનેક,—

અરે હો ! અરિને હણે અનેક,

મરે હો ! કે મારે એકેક !

ભલા હો ! રાખો ભારતટેક !

કરો વીર ! જયો જયો હુ !—સિંહતણાં ૬

કરો જાન કુરબાન, બંધુ હો ! કરો જાન કુરબાન !

સ્વદેશનું કલ્યાણ પ્રથમ કે મર્ત્ય કાયાનું જાન ?

અરે હો ! ના કાયાનું જાન,

ધરે હો ! જે ઉરમાં અભિમાન,

ભલા હો ! એ જ શૂરનું તાન !

કરો વીર ! જયો જયો હુ !—સિંહતણાં ૭

જય શૂરા સામંત, ધસો હો ! જય શૂરા સામંત !

હિમતે મરહાં મહા જુદા દે : ચિંતા ન ધરો ચંત !

અરે હો ! ચિંતા શાની ચંત ?

ખરે હો ! તિમિરતણે છે અંત,

ધસો હો ! ગાતા ફગ વસંત !

કરો વીર ! જયો જયો હુ !—સિંહતણાં ૮

હે ભારતના લડવૈયા !

રણગીત છંદ

(૧)

હે ભારતના લડવૈયા !

તમ તમ તમ તમ તરવાર ;

જેણે ચપલાચમકાર સમે।

ઝળકાળ્યો જગ ઝલકાર ;—

હ્યો હાથ ફરી તે, કેસરિયા !

ઉછળાવો તે રણમાંય,

ભારત કાજ

ધૂમધા આજ,

જ્યારે દળવાદળ ઘેરાય !

જ્યારે નભ ફાટે ઠકઠાટ કરી,

ને દળદવાદળ ઘેરાય !

(૨)

વીરા ભારત નહિ જાણે

ધરણી પર ણીજે મર્મ :

ઉર સત્ય અને પ્રજુભક્તિ વસે,

જુલે નવ ધારણુ ધર્મ.

હા, નિશ્ચિત એમ હિમાલયશું

દીપાવો તમ પર કાય,

દેશ વિદેશ
 ક્યાં પણ લેશ
 જ્યારે હળવાદળ ઘેરાય ;
 જ્યારે નભ ફોટે કકડાટ કરી,
 ને હળવાદળ ઘેરાય !

(૩)

ભૈયા ! તમ પૂર્વજ કેરા
 ધૂમશે ઘેરા સિંહનાહ ;
 શિખરે શિખરે, કુંડરે કુંડરે,
 જે નિજ રુધિરે દે યાદ !
 તમ અણુન, અકબર, રુસ્તમની
 તમને કૂદવશે જાંવ,
 જિછળી પૂર,
 લડવા શૂર,
 જ્યારે હળવાદળ ઘેરાય ;
 જ્યારે નભ ફોટે કકડાટ કરી,
 ને હળવાદળ ઘેરાય !

યડધમ કડકે, તોપો ધડુકે,
 ત્યાં કાળ ભરો તમ પાય ;
 રમતાં જંગ,
 રાખો રંગ,
 જ્યારે દળવાદળ ઘેરાય ;
 જ્યારે નભ કાઠે કકડાટ કરી,
 ને દળવાદળ ઘેરાય !

(૫)

ભૈયા ! તમ તેજધન્ય તો
 જીડશે નભમાં સ્વરવીર :
 ધિમિકિદ્ ધિમિકિદ્ ધિમિકિદ્ કરતા
 વિજયી કરશે રણધીર :
 ત્યારે તમ જયગીતો ગાશું
 ફૂલડાં વેશતાં ત્યાંય,
 કરશું ત્યાર
 તમ જયકાર,
 જ્યારે દળવાદળ વેશાય,
 જ્યારે નભ ખોલે નવહાસ્ય મુખે,
 ને દળવાદળ વેરાય !

સૂચિ

(પ્રથમ પંક્તિઓની)

	૫૪
૧ અમે ભારતના ગત વીરો	૬
૨ આજાં અજવાળાં આવે, ધારો સહુ અંગ હિમંગ ...	૫૩
૩ આજ બધે અંધાર વહી આ પથરાયો	૩
૪ આવો, વીરા અમ શરા, આવો, આંધવ અમ ધીર !	૧૦
૫ કંઈ રંગ જુઓ જશભંગતણા આ, રોજ ઘટે હિરન્યોત્ત	૨૦
૬ કોણ કટાક્ષવચન કવિને અહીં, આજ કહે છે એવાં ?	૫૧
૭ કોણ કુટ્ટ આબો અહીં, વીરા ! કાળજ દીધું કોરી ?	૨૪
૮ કોણે ના તુજને ચાહી, ભારત. હો ભારત ? ...	૩૧
૯ બગદુઃખ અનેક વણાં	૧૭
૧૦ જે તને ચાહે જિગરથી, તેય શું પાછળ પડે ? ...	૪૬
૧૧ યાવ પ્રભાત બસેરુ, ભૈયા ! કેસરિયાં કરજોજી ! ...	૫૫
૧૨ ધડધડ આંસુના ઘાઘે, રે જાણુ, રડજો જીવનભર ઢાવે	૨૨
૧૩ ધીમે ધીમે રજની વહેતી અહીં ચાલી	૧૨
૧૪ નેણુમાં નીર ભરો શું, વીરા ! જોયું છે આંખરતન હો	૨૧
૧૫ પ્રભુના મોંઘા સંદેશા, જુગજુગના હિરવિસ્તાર ...	૪૩
૧૬ પ્રભુની મોંઘી, હો માતા ! હો સુંદરતાની કુંજ ! ...	૪૦
૧૭ ભડભડ હોળીના ભડકા, રે બાઈ, બઠજો શૂર સિપાઈ !...	૫૮
૧૮ ભારતમૈયા મોંઘી એ મોરી	૩૬
૧૯ ભારતી ભૈયા રે ! શંખ સુણ્યો ન હજી શું ? ...	૫૬
૨૦ માત હો ! ચાહું તનમનથી	૩૬
૨૧ રજ્જિશંગાં ફૂંકાય, બધે હો ! હરહર હરહર યાવ ! ...	૬૬
૨૨ રેલંરેલ બધે આ રેલી, તાણાતાણુ જ યાવ ...	૬૩

૨૩	શ્રાનું છે કામ, આજ તો શ્રાનું છે કામ ...	૬૦
૨૪	સહજ ગણી ન પિસારો, મધા, એ તો આગતણો અંગારો !	૫૬
૨૫	સિંહતણાં સંતાન, તમે હો ! સિંહતણાં સંતાન ! ...	૬૯
૨૬	સુખદુખમાં, ઉજડ-ગરદીમાં	૭૫
૨૭	હલ્લહલ્લુતો હવે વારણે, વીરા ! પેંચડે પાવ ધરોજી ! ...	૬૨
૨૮	હાથ જોડી ના બેસો, રે બાઈ, હાથ જોડી ના બેસો ...	૨૧
૨૯	હે દેશીઓ ! આવો રે, કંઈ કરિયે ઉપાય	૨૭
૩૦	હે ભારતના લાલેયા ! તમતમતી તમ તરવાર ! ...	૭૨
૩૧	જે હૃદય અતિ નસનસ બધી ધસતી દિસે આ દેહની ... અર્પણ	

કર્તાનાં ગ્રંથ અને અગ્રંથ પુસ્તકો

ગુજરાતીમાં

૧ કાવ્યરસિકા	કિમત રૂ. ૧-૮-૦ (પૃ. ૧૮૮)
૨ વિદ્યાસિકા	૧-૮-૦ (,, ૨૦૦)
૩ પ્રકાશિકા	૧-૪-૦ (,, ૧૮૨)
૪ મહાપારીનાં કાવ્યરસો	૩-૦-૦ (,, ૪૫૦)
૫ ભારતનો ટંકાર (ચોથી આવૃત્તિ) ..	૧-૮-૦ (,, ૬૦)
૬ સંદેશિકા	૧-૦-૦ (,, ૧૮૮)
૭ કલિકા	૨-૦-૦ (,, ૨૬૦)
૮ ભજનિકા (ખીજી આવૃત્તિ) ..	૨-૦-૦ (,, ૧૬૦)
૯ રાસચંદ્રિકા, ભાગ ૧ લો, (બીંચા કામળ)	૦-૧૪-૦ (,, ૧૨૦)
,, ,, બીજી પુઠું ..	૧-૪-૦ (,, ,,)
૧૦ દર્શનિકા (ખીજી આવૃત્તિ) ..	૩-૦-૦ (,, ૪૪૦)
૧૧ પ્રભાતનો તપસ્વી અને કુકકુટદીક્ષા (ખીજી આવૃત્તિ) ..	૦-૮-૦ (,, ૭૦)
૧૨ કલ્યાણિકા	૨-૦-૦ (,, ૧૭૬)
૧૩ રાષ્ટ્રિકા	૨-૮-૦ (,, ૨૪૮)
૧૪ રાસચંદ્રિકા, ભાગ ૧-૨ સાથે ..	૩-૦-૦ (,, ૩૦૪)
૧૫ ગુજરાતી કવિતાની રચનાકળા (મુંબઈ યુનિવર્સિટી તરફથી) ..	૧-૦-૦
૧૬ શ્રીજી પુરાનશાહનો ધવાડો ...	૦-૮-૦ (,, ૧૬)
૧૭ નંદનિકા-૨૦૨ સોનેટો ...	૩-૮-૦ (,, ૨૫૬)

અંગ્રેજીમાં

૧૮ The Silken Tassel	૨-૮-૦ (,, ૧૩૬)
૧૯ અપો જરગુસ્ત્રની ગાથા અહુનવધતિ, વૈદિક અને ગુજરાતી કવિતા સાથે. સંશોધન, વિવરણ, અનેક લેખો અને અંગ્રેજી અનુવાદ સહિત: ૮૦૦ ઉપર પાનાં.	
૨૦ તારિકા છૂટક કાવ્યો	

હવે પછી છપાશે.

- ૨૧ પ્રતિજ્ઞાઓ ને કટાક્ષ કાવ્યો
- ૨૨ પ્રભાતગમન (વર્ણનકાવ્ય)
- ૨૩ લંબેગીતા-૪૦૦૦ લીટી
- ૨૪ ગુજરાતી કવિતા અને અપદ્યાગણ
- ૨૫ મનુરાજ નાટક (અખંડ પદ્યમાં)
- ૨૬ અમરદેવી નાટક
- ૨૭ મુગરાજ મહાકાવ્ય
- ૨૮ ગદ્યસંગ્રહ, ભાગ ૧ લેા
- ૨૯ ગદ્યસંગ્રહ, ભાગ ૨ ને
- ૩૦ Leaf and Flower
- ૩૧ The Rest-House of the Spirit